

PELASTUSOPISTO

Yhteistyö spontaanien vapaaehtoisten kanssa valmiustoiminnassa

Yhteispohjoismainen katsaus

D

MUUT JULKAISUT

PELASTUSOPISTO

YHTEISTYÖ SPONTAANIEEN VAPAAEHTOISTEN KANSSA VALMIUSTOIMINNASSA

Yhteispohjoismainen katsaus

PELASTUSOPISTO

Pelastusopisto

PL 1122

70821 Kuopio

www.pelastusopisto.fi

Pelastusopiston julkaisu

D-sarja: Muut julkaisut

1/2020

ISBN 978-952-7217-37-5

ISSN 2342-9305

Pelastusopisto

YHTEISTYÖ SPONTAANIEEN VAPAAEHTOISTEN KANSSA VALMIUSTOIMINNASSA

Yhteispohjoismainen katsaus

Julkaisu, 64 s., 7 liitettä (24 s.)

Helmikuu 2020

TIIVISTELMÄ

Pohjoismaat ovat perinteisesti tehneet yhteistyötä valmiusosalalla. Yhteistyötä tehdään epävirallisesti päivittäisessä työssä ja virallisemmin yhteistyöfoorumeilla ja poliittisten aloitteiden pohjalta. Yksi pohjoismaisen yhteistyön vahvistamiseen tähtäävistä aloitteista on valmiudesta vastaavien pääjohtajien vuosittaiset kokoukset. Kööpenhaminassa vuonna 2017 pidetyssä kokouksessa pääjohtajat päättivät keskittyä erityisesti vapaaehtoiseen toimintaan Pohjoismaissa. Valmiusosalalla on monenlaisia vapaaehtoisia: esimerkiksi pelastustoimen järjestäytyneitä vapaaehtoisia tai vapaaehtoisia, jotka saapuvat spontaanisti paikalle, kun jotain tapahtuu tai tapahtumasta varoitetaan.

Pelastustoimen vapaaehtoistoiminnan selkärankana on ja tulee olemaan yhteistyö järjestäytyneiden ja koulutettujen vapaaehtoisten kanssa. Alan kehittämiseen liittyy monia kysymyksiä, joita on tärkeää pohtia Pohjoismaiden tasolla. Tämän lisäksi on kuitenkin kehitettävä suhdetta spontaaneihin vapaaehtoisiiin. He eivät voi korvata järjestäytyneitä vapaaehtoisia, mutta he voivat joissain tilanteissa täydentää heitä. Tämä on olennaista, jotta voidaan sekä kannustaa yksittäisiä henkilöitä osallistumaan ja huolehtia heistä että hallita operatiivista toimintaa tehokkaasti ja vastuullisesti.

Tämä yhteispohjoismainen katsaus koskee ainoastaan spontaaneja vapaaehtoisia, ja se on syntynyt Kööpenhaminassa kesäkuussa 2018 ja huhtikuussa 2019 pidettyjen kahden pohjoismaisen monialaisen työkokouksen tuloksena. Vuoden 2017 pääjohtajakokouksen jatkona pidettyjen kokousten aiheena oli yhteistyö spontaanien vapaaehtoisten kanssa. Katsauksen on tarkoitus toimia inspiraationa Pohjoismaiden viranomaisille ja organisaatioille, jotka voivat saada tehtäväksi yhteistyön järjestämisen spontaanien vapaaehtoisten kanssa esimerkiksi tulvien tai metsä- ja maastopalojen yhteydessä.

Avainsanat: spontaani vapaaehtoisuus, neljäs sektori, valmiustoiminta, pohjoismaat

ALKUSANAT

Pohjoismaat ovat perinteisesti tehneet yhteistyötä valmiusalalla. Yhteistyötä tehdään epävirallisesti päivittäisessä työssä ja virallisemmin yhteistyöfoorumeilla ja poliittisten aloitteiden pohjalta. Yksi pohjoismaisen yhteistyön vahvistamiseen tähtäävistä aloitteista on valmiudesta vastaavien pääjohtajien vuosittaiset kokoukset. Kööpenhaminassa vuonna 2017 pidetyssä kokouksessa pääjohtajat päättivät keskittyä erityisesti vapaaehtoiseen toimintaan Pohjoismaissa. Valmiusalalla on monenlaisia vapaaehtoisia: esimerkiksi pelastustoimen järjestäytyneitä vapaaehtoisia tai vapaaehtoisia, jotka saapuvat spontaanisti paikalle, kun jotain tapahtuu tai tapahtumasta varoitetaan.

Pelastustoimen vapaaehtoistoiminnan selkärankana on ja tulee olemaan yhteistyö järjestäytyneiden ja koulutettujen vapaaehtoisten kanssa. Alan kehittämiseen liittyy monia kysymyksiä, joita on tärkeää pohtia Pohjoismaiden tasolla. Tämän lisäksi on kuitenkin kehitettävä suhdetta spontaaneihin vapaaehtoisiiin. He eivät voi korvata järjestäytyneitä vapaaehtoisia, mutta he voivat joissain tilanteissa täydentää heitä. Tämä on olennaista, jotta voidaan sekä kannustaa yksittäisiä henkilöitä osallistumaan ja huolehtia heistä että hallita operatiivista toimintaa tehokkaasti ja vastuullisesti.

Tämä yhteispohjoismainen katsaus koskee ainoastaan spontaaneja vapaaehtoisia, ja se on syntynyt Kööpenhaminassa kesäkuussa 2018 ja huhtikuussa 2019 pidettyjen kahden pohjoismaisen monialaisen työkokouksen tuloksena. Vuoden 2017 pääjohtajakokouksen jatkona pidettyjen kokousten aiheena oli yhteistyö spontaanien vapaaehtoisten kanssa. Katsauksen on tarkoitus toimia inspiraationa Pohjoismaiden viranomaisille ja organisaatioille, jotka voivat saada tehtäväksi yhteistyön järjestämisen spontaanien vapaaehtoisten kanssa esimerkiksi tulvien tai metsä- ja maastopalojen yhteydessä.

Seuraavat viranomaiset ja organisaatiot ovat osallistuneet kokouksiin ja avustaneet katsauksen laatimisessa:

Suomi: sisäministeriö sekä Pelastusopisto ja Vaasan yliopisto kirjallisesti

Norja: Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap, Helsedirektoratet, Hovedredningssentralen for Sør-Norge, Sivilforsvaret Oslo og Akershus, Norjan Punainen Risti ja Norsk Folkehjelp

Ruotsi: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap ja Ruotsin Punainen Risti

Tanska: Beredskabsstyrelsen, KL / Danske Beredskaber ved Østsjællandss Beredskab, Rigspolitiet, Hjemmeværnskommandoen, Sundhedsstyrelsen, Tanskan Punainen Risti, Beredskabsforbundet ja Københavns Professionshøjskole

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	9
1.1	Spontaanit vapaaehtoiset - yleisöstä resurssiksi	9
2	KATSAUKSEN TARKOITUS JA RAKENNE	12
3	OSA I	14
3.1	Käsitteen määritelmä ja rajaaminen	14
3.2	Oikeudelliset seikat	15
3.3	Henkilötiedot	16
3.4	Työympäristö	16
3.5	Vakuutuskysymykset	16
3.6	Spontaanit vapaaehtoiset ja työaika	17
4	OSA II	18
4.1	Ennen yhteistyön aloittamista	18
4.1.1	Suunnittelu spontaanien vapaaehtoisten kannustimien pohjalta	18
4.1.2	Johtamiseen liittyvien asioiden suunnittelu	19
4.1.3	Kapasiteetin selvittäminen	19
4.1.4	Ilmoittautumiskeskuksen perustamisen suunnittelu	19
4.1.5	Ilmoittautumiskeskuksen resurssitarvesuunnitelman laatiminen	22
4.1.6	Ruokahuollon suunnittelu	22
4.1.7	Rekisteröinnin ja haastattelujen suunnittelu	22
4.1.8	Spontaaneille vapaaehtoisille annettavien tietojen valmistelu	23
4.1.9	Spontaanien vapaaehtoisten tunnistamisesta huolehtiminen operaation aikana	24
4.1.10	Viestintäkanavien ja -strategian suunnittelu	24
4.1.11	Talousasioiden huomioiminen	24
4.1.12	Ehdotus: harjoituksen järjestäminen	25
4.2	Kun kriisi on tapahtunut	27
4.2.1	Spontaanien vapaaehtoisten soveltuminen operaatioon	27

4.2.2	Sopivien tehtävien valitseminen	27
4.2.3	Selkeyden varmistaminen	27
4.2.4	Ulkoisen viestinnän selvittäminen	28
4.2.5	Talousasioiden huomioiminen	28
4.2.6	Ilmoittautumiskeskuksen perustaminen	28
4.2.7	Ilmoittautumiskeskuksen resurssisuunnitelman toteuttaminen	29
4.2.8	Ruokahuolto	29
4.2.9	Tiedotusmateriaali	29
4.2.10	Rekisteröinnin aloittaminen ja lyhyet haastattelut	29
4.2.11	Tunnistekorttien ja tiedotusmateriaalin jakaminen	30
4.2.12	Jatkuva tiedotus	30
4.2.13	Vapaaehtoisuuden huomioiminen	30
4.2.14	Avusta kiittäminen	31
4.3	Kriisin tai tapahtuman jälkeen	33
4.3.1	Arviointi	33
4.3.2	Sähköposti ja tapaaminen operaation jälkeen	33
	LIITTEET	34

1 Johdanto

1.1 Spontaanit vapaaehtoiset - yleisöstä resurssiksi

Pohjoismaat ovat maailmanlaajuisesti tarkasteltuna turvallisia ja rauhallisia yhteiskuntia, mutta uudet haasteet, kuten ilmastonmuutos ja turvallisuuspoliittisen kehityksen muutokset, luovat uutta epävarmuutta ja haavoittuvuutta. Pohjoismaiden valmiusviranomaisten tehtävänä on tehdä yhteiskunnistamme vahvempia, kestävämpiä ja turvallisempia. Tehtävän onnistuminen edellyttää, että tunnustamme kriisinhallinnan yhteydessä myös vapaaehtoisten voimavarat.

Luottamus on keskeinen tekijä vakavien tapahtumien ehkäisemisessä, niihin varautumisessa ja niiden hoitamisessa. Viranomaisina meidän on kyettävä huolehtimaan siitä, että väestö luottaa järjestelmään, onnettomuuksien, kriisien ja katastrofien ehkäisyn organisointiin sekä tilanteen hallintaan tapahtuneen jälkeen.

Vapaaehtoisten panos ennalta ehkäisevään työhön valmiusalalla on sekä suuri että laaja. Vapaaehtoisten roolia konkreettisen tapahtuman hallinnassa on tärkeää tarkastella erilaisista näkökulmista:

1. **Vapaaehtoisuus yksilön kiinnostuksen ilmaisuna.** Kaikille Pohjoismaille on tärkeää, että väestö on kiinnostunut ja voi kanavoida kiinnostuksensa sopivalla tavalla. Tämä tuo lisäarvoa monilla aloilla: se vahvistaa demokratiaa yhteiskunnassa, ihmisten keskinäistä luottamusta, luottamusta kriisinhallintajärjestelmään sekä yksilön psykologista sietokykyä vakavien yhteiskunnallisten häiriöiden yhteydessä. Samalla se luo hyvän pohjan yksilön oman käytännön valmiuden parantamiselle.
2. **Henkilöresurssien tarve tapahtuman operatiivisen johtamisen yhteydessä.** Tämä tarve riippuu siitä, minkä tyyppisen tapahtuman johtamisesta on kyse ja millaista kapasiteettia on olemassa. Luonnollisesti se riippuu myös eri Pohjoismaiden kriisinhallintarakenteesta. Selkeä roolijako ja vastuun selvittäminen on välttämätöntä operatiivisessa toiminnassa. Järjestelmää kohtaan tunnetun luottamuksen kannalta on myös välttämätöntä, että vastuuviranomaiset huolehtivat operatiiviseen johtamiseen liittyvästä oikeusturvasta, laadunvarmistuksesta ja tehokkuudesta. Lisäksi on tärkeää varmistaa, että vapaaehtoisilla on hyvät edellytykset hoitaa saamansa tehtävät hyvin ja turvallisesti.

Vapaaehtoisuudella on pitkät ja vahvat perinteet Pohjoismaissa. Vapaaehtoistoimintaa harjoittavat muun muassa jäsenyyteen perustuvat voittoa tavoittelemattomat järjestöt sekä löyhemmät verkostot ja spontaanit vapaaehtoiset, jotka eivät ole järjestäytyneet etukäteen. Pohjoismaiden pelastuspalvelut ja valmiusjärjestelmät ovat erilaisia, mutta hyvin toimivia. Yhteistä niille on se, että ne kaikki ovat riippuvaisia vapaaehtoisista, vaikka viranomaisilla on selkeä vastuu valmiustehtävien hoitamisesta.

Yhteistyön ja vapaaehtoisten järjestäytymisen edellytykset ovat kuitenkin erilaisia Pohjoismaissa. Sama pätee vapaaehtoisten vastuuseen ja tehtäviin. Yleisesti ottaen Pohjoismaissa on valmiusallalla kuitenkin perinteenä, että viranomaiset ja vapaaehtoiset kokoontuvat harjoittelemaan, oppimaan ja keskustelemaan. Näistä syistä on välttämätöntä, että viranomaisilla on selkeä käsitys siitä, miten vapaaehtoisresursseja voidaan ja miten niitä pitää käyttää. Selkeä strategia on tärkeä, jotta voidaan paitsi huolehtia resurssien asianmukaisesta käytöstä myös varmistaa väestön luottamus valmiusviranomaisiin.

Pohjoismaissa vapaaehtoisuus näyttää kehittyvän yhteiseen suuntaan. Tutkijat ovat kuvanneet tätä ilmiötä refleksiiviseksi vapaaehtoisuudeksi. Se tarkoittaa vapaaehtoisuutta, jossa motivaatio osallistua syntyy äkillisesti ja usein jonkin tapahtuman seurauksena, ei siis vapaaehtoisjärjestön jäsenyyden vuoksi. Suuret dramaattiset tapahtumat, jotka aiheuttavat joukkovahinkoja tai suurta tuhoa, saavat aina väestön liikkeelle. Myös pienimuotoisemmat tapahtumat, kuten etsinnät ja paikalliset tulvat, saavat ihmiset osallistumaan. Erilaisista vapaaehtoisryhmistä on käytetty muun muassa nimityksiä ad hoc -vapaaehtoiset, walk-in-vapaaehtoiset ja lyhytaikaiset vapaaehtoiset. Tässä yhteydessä olemme päättäneet käyttää käsitettä spontaani vapaaehtoinen, joka voidaan määritellä seuraavasti:

”kansalainen, joka ei kuulu mihinkään valmiusjärjestöön, vapaaehtoisjärjestöön tai avustusjärjestöön ja joka ilman edeltävää jäsennettyä koulutusta tarjoaa apuaan vakavan tapahtuman yhteydessä”.

Spontaani vapaaehtoisuus herättää joukon kysymyksiä, koska siihen liittyy niin yksilön kiinnostus kuin operatiiviset tarpeet. Miten yksilön kiinnostuksesta voidaan huolehtia parhaiten – onko hänen panokselleen varsinaista tarvetta tapahtuman hallinnassa? Voidaanko spontaaneja vapaaehtoisia käyttää ilman, että julkisella vallalla on työnantajavastuu? Miten tehtäviä spontaanille vapaaehtoiselle voidaan antaa ja miten ne on organisoitava? Kuka on vastuussa hänen ja muiden turvallisuudesta?

Yhteistyötä spontaanien vapaaehtoisten kanssa koskevalle strategialle on selkeä tarve. Vaarana on muutoin, että he ovat esteenä eivätkä apuna operatiivisessa toiminnassa,

sillä määritelmän mukaisesti spontaanit vapaaehtoiset eivät ole järjestäytyneet etukäteen.

Kaikissa Pohjoismaissa ihmiset ovat perinteisesti auttaneet toisiaan tarvittaessa. Järjestäytyneet ja koulutetut vapaaehtoiset ovat myös tulevaisuudessa vapaaehtoisen valmius- ja pelastustoiminnan selkäranka. Valmiusviranomaisten on sen vuoksi jatkettava valmiuden rakentamista tekemällä kyseisten organisaatioiden kanssa tiivistä ehkäisyyn, suunnitteluun, koulutukseen ja harjoitteluun liittyvää yhteistyötä. Lisäksi on välttämätöntä luoda tietoinen suhde spontaaneihin vapaaehtoiisiin. Tämä on olennaista, jotta voidaan kannustaa yksittäisiä henkilöitä osallistumaan ja huolehtia heistä. Samalla se on tärkeää, jotta voidaan selvittää erilaisten kriisivalmiusjärjestelmiemme pohjalta, voidaanko nämä resurssit ottaa käyttöön ja miten ne voidaan ottaa käyttöön operatiivisessa yhteydessä.

2 Katsauksen tarkoitus ja rakenne

Kuten johdannossa kuvailtiin, yhteistyö spontaanien vapaaehtoisten kanssa on haastavaa, koska he eivät ole järjestäytyneet samalla tavalla kuin esimerkiksi avustusjärjestöihin, pelastusorganisaatioihin tai kodinturvajoukkoihin kuuluvat vapaaehtoiset eivätkä he näin ollen kuulu myöskään organisoituun komentorakenteeseen. Spontaaneilla vapaaehtoisilla ei myöskään voida olettaa olevan koulutusta esimerkiksi pelastustoimintaan.

Tämän yhteispohjoismaisen katsauksen tarkoituksena on sen vuoksi tukea yhteistyötä spontaanien vapaaehtoisten kanssa suurten ja vakavien tapahtumien yhteydessä. Katsauksen tavoitteena on edistää tehtävää koskevan yhteisen ammatillisen käsityksen syntymistä riippumatta siitä, minkä viranomaisen tai organisaation tehtävänä on tehdä yhteistyötä spontaanien vapaaehtoisten kanssa tai koordinoida heidän panostaan. Näin pyritään spontaanien vapaaehtoisten asianmukaiseen ja tehokkaaseen hyödyntämiseen valmiustoiminnan yhteydessä.

Katsauksessa keskitytään valmiustehtäviin, joista perinteisesti huolehtii Tanskassa valmiuslain (beredskabsloven) mukaan redningsberedskabet (pelastustoimi), Suomessa pelastuslain mukaan pelastustoimi, Norjassa palo- ja räjähdysuojelulain (brann- og eksplosjonsvernloven) mukaan brannvæsen (palotoimi) ja Ruotsissa onnettomuuksilta suojautumisesta annetun lain (lag om skydd mot olyckor) mukaan räddningstjänst (pelastuspalvelu). Ne liittyvät tilanteisiin, joissa on sattunut tai uhkaa sattua äkillinen onnettomuus tai katastrofi ja jotka edellyttävät toimia ihmisiin (henki ja terveys), omaisuuteen (aineellinen omaisuus) tai ympäristöön (vaaralliset aineet) kohdistuvien vahinkojen estämiseksi, rajoittamiseksi tai korjaamiseksi.

Katsaus on jaettu kahteen osaan:

Osassa I määritellään ensin spontaanin vapaaehtoisen käsite ja tarkastellaan sen jälkeen *yhteistyön puitteita* keskittyen sovellettavaan oikeusperustaan ja spontaanien vapaaehtoisten käyttöön liittyviin vakuutuskysymyksiin. Kyse on siis spontaanien vapaaehtoisten kanssa tehtävään yhteistyöhön liittyvistä yleisistä seikoista, joihin yhteistyötä koordinoivan organisaation tai viranomaisen on kiinnitettävä huomiota ja jotka sen on tunnettava. Tähän osaan liittyy myös kansallisia liitteitä, joissa annetaan tarkempaa tietoa.

Osassa II käsitellään spontaanien vapaaehtoisten kanssa tehtävään yhteistyöhön liittyviä *käytännön seikkoja* ennen operaatiota, sen aikana ja sen jälkeen. Tavoitteena

on ollut tehdä osasta II mahdollisimman käyttökelpoinen operatiivisessa toiminnassa. Osa II sisältää sen vuoksi malleja ja muistilistoja, joita voidaan käyttää operatiivisessa toiminnassa.

3 Osa I

3.1 Käsitteen määritelmä ja rajaaminen

Käsitteeseen ”vapaaehtoinen” sisältyy myös valmiusosalalla monen tyyppisiä vapaaehtoisia, esimerkiksi pelastustoimeen, kodinturvajoukkoihin, väestönsuojelutoimeen tai avustusjärjestöihin kuuluvat vapaaehtoiset, digivapaaehtoiset ja spontaanit vapaaehtoiset. Spontaanit vapaaehtoiset voidaan jakaa edelleen erilaisiin tyyppeihin: heitä ovat muun muassa spontaanit digivapaaehtoiset, jotka haluavat auttaa tiedon jakamisessa vakavien tapahtumien yhteydessä, ja koulutetut spontaanit vapaaehtoiset, jotka haluavat auttaa omalla erikoisalallaan (esimerkiksi vapaalla olevat palo- ja poliisimiehet tai kuljetustehtävissä auttavat autonkuljettajat). Tämän lisäksi on perinteisiä spontaaneja vapaaehtoisia, jotka saapuvat yleensä paikalle, kun jotain vakavaa on tapahtunut tai tapahtumasta varoitetaan. Tässä katsauksessa käsitellään viimeksi mainittuja vapaaehtoisia, joista käytetään jäljempänä nimitystä spontaani vapaaehtoinen. Yhteispohjoismainen määritelmä on seuraava:

kansalainen, joka ei kuulu mihinkään valmiusjärjestöön, vapaaehtoisjärjestöön tai avustusjärjestöön ja joka ilman edeltävää jäsennettyä koulutusta tarjoaa apuaan vakavan tapahtuman (esimerkiksi tulvan tai metsä- ja maastopalon) yhteydessä.

Spontaanit vapaaehtoiset ovat toisin sanoen vapaaehtoisia kansalaisia, joilla ei ole asianomaista koulutusta, mutta jotka eri syistä tuntevat tarvetta *auttaa muita*, kun jotain tapahtuu (kuva 1). Heillä ei siis ole välitöntä intressiä oman omaisuuteensa pelastamiseen. Muissa yhteyksissä heistä käytetään nimitystä walk-in-vapaaehtoiset. Spontaaneilla vapaaehtoisilla on erilaiset syyt toimia kuin stay-put-vapaaehtoisilla, jotka työskentelevät vapaaehtoisesti esimerkiksi tulva-alueella pelastaakseen myös oman talonsa ja muun omaisuutensa.

Vapaaehtoiset	Koulutetut	Kouluttamattomat
Järjestäytyneet		
Järjestäytymättömät		Spontaanit vapaaehtoiset

Kuva 1 Kouluttamattomat spontaanit vapaaehtoiset

Spontaanien vapaaehtoisten ja viranomaisten tai organisaatioiden välinen yhteistyö voi tuoda valmiustoiminnan kannalta lisäarvoa luonnonilmiöihin liittyvissä tilanteissa,

esimerkiksi meren tulvimisen, rankkasateiden aiheuttamien tulvien, runsaan lumentulon, myrskyjen ja hirmumyrskyjen yhteydessä. Ruotsissa kesällä 2014 ja kesällä 2018 riehuneet metsäpalot osoittivat puolestaan, että apuaan tarjoavat ihmiset ovat erittäin kiinnostuneita auttamaan.

Yleensä tämän tyyppisissä tapahtumissa valmiustoimintaa mutkistaa alueen laajuus, operaation kesto ja osallisina olevien määrä. Toimintaan liittyy kuitenkin tehtäviä, joista voivat huolehtia muut kuin pelastustoimi, palotoimi, väestönsuojelutoimi tai muut viranomaiset.

Yhteistyön onnistuminen riippuu suunnittelusta ennen operaatiota, sen aikana ja sen jälkeen. On epävarmaa, saapuuko spontaaneja vapaaehtoisia lainkaan ja milloin, mihin ja kuinka paljon heitä saapuu. Suunnittelu on sen vuoksi välttämätöntä, jotta voidaan huolehtia spontaaneista vapaaehtoisista ja hyödyntää heitä parhaalla mahdollisella tavalla. Myös yhteistyön puitteiden on oltava selvillä. Tähän perehdytään tarkemmin seuraavassa kohdassa.

3.2 Oikeudelliset seikat

Spontaanien vapaaehtoisten kanssa tehtävään yhteistyöhön liittyy useita oikeudellisia seikkoja, joihin viranomaisen tai organisaation on kiinnitettävä huomiota. Jokaisen viranomaisen tai organisaation, joka on vastuussa yhteistyöstä spontaanien vapaaehtoisten kanssa, on otettava huomioon esimerkiksi tehtävien laji ja luonne, viranomaisen tai organisaation vastuusuhteet, työympäristöä, muun muassa työturvallisuutta ja työterveyttä, ja työtapaturmia koskevat säännöt sekä vakuutusasiat. Spontaanien vapaaehtoisten toiminnan yhteydessä on pohdittava myös pakkokeinoja, ilmoitusvelvollisuutta ja tietosuojaa koskevaa lainsäädäntöä.

Pohjoismaissa ei ole lainsäädäntöä, jolla säännellään erityisesti viranomaisten tai organisaatioiden ja varsinaisten spontaanien vapaaehtoisten välistä yhteistyötä. Laajasti ottaen yhteistyöhön sovelletaan kuitenkin säännöksiä, jotka tavallisesti koskevat työnantajaa, muun muassa vastuuta, työympäristöä ja työtapaturmavakuutusta koskevia säännöksiä. Lisäksi sovelletaan yleensä säännöksiä, joilla säännellään tapahtumapaikalla sattumalta olevien kansalaisten ja pelastustoimen välistä suhdetta.

Esimerkiksi Suomessa pelastustoiminnan johtajalla on pelastuslain mukaan oikeus määrätä tapahtumapaikalla tai sen läheisyydessä olevat työkykyiset henkilöt avustamaan pelastustoiminnassa. Sama pätee Norjassa, missä tätä säännellään palo- ja

räjähdysuojelulailla. Suomessa pelastusviranomaisella on lisäksi erityistilanteissa mahdollisuus määrätä onnettomuuskunnassa oleskelevia työkykyisiä henkilöitä saapumaan tapahtumapaikalle ja avustamaan pelastustoiminnassa tehtävissä, jotka eivät edellytä erityistä koulutusta. Edellytyksenä on kuitenkin, että työturvallisuusolot ovat asianmukaiset. Kyseiset henkilöt ovat muiden tavoin pelastustoiminnan johtajan määräysvallan alaisia.

Asiaa koskevaan kansalliseen lainsäädäntöön perehdytään tarkemmin liitteissä 1–4.

3.3 Henkilötiedot

Spontaanien vapaaehtoisten henkilötietoja on käsiteltävä yleisen tietosuoja-asetuksen mukaisesti (Asetus (EU) 2016/679, annettu 27 päivänä huhtikuuta 2016, luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta). Asetus koskee muun muassa viranomaisten, yksityisten yritysten ja yhdistysten harjoittamaa henkilötietojen käsittelyä. Rekisteröidylle on asetuksen mukaan ilmoitettava muun muassa, kuinka kauan tietoja säilytetään.

3.4 Työympäristö

Pohjoismaissa työnantaja (tässä yhteydessä yleensä pelastustoimi) vastaa siitä, että työ suoritetaan turvallisuuden kannalta asianmukaisesti. Tämä pätee myös tehtäviin osallistuviin spontaaneihin vapaaehtoiisiin.

3.5 Vakuutuskysymykset

Spontaanien vapaaehtoisten kanssa tehtävään yhteistyöhön liittyy myös vakuutuskysymyksiä. Vastuun ja korvausmahdollisuuksien on oltava selvillä spontaaneja vapaaehtoisia käytettäessä. Mikä on vahingon kärsineen tilanne, jos spontaani vapaaehtoinen esimerkiksi vahingoittaa muita tai rikkoo yksityistä omaisuutta toimintansa yhteydessä? Entä mikä on tilanne, jos spontaani vapaaehtoinen itse loukkaantuu?

Tanskassa spontaanin vapaaehtoisen osallistumista pelastus- ja sammutustyöhön voidaan luultavasti pitää ”kunnallisena velvollisuutena”. Valmiuslain 40 §:n 1 momentista ilmenee, että ”jokaisen on tulipalotilanteessa annettava apua kykynsä

mukaan”. Kolmannen omaisuudelle työn suorittamisen yhteydessä aiheutuneet vahingot ovat yleensä pelastustoimen vastuulla, kun taas spontaanille vapaaehtoiselle toiminnan aikana aiheutuneeseen vahinkoon sovelletaan työtapaturmavakuutuslakia (arbejdsskadesikringsloven). Tämä pätee riippumatta siitä, voidaanko spontaanin vapaaehtoisen osallistuminen määritellä kunnalliseksi velvollisuudeksi. Yleisesti ottaen spontaani vapaaehtoinen on vakuutettu välittömästi ”työnantajan” eli viranomaisen tai organisaation kautta.

Suomessa pelastustoiminnassa avustava henkilö voi saada korvausta pelastustoiminnassa sattuneesta työtapaturmasta pelastuslain mukaisesti. Kansallisissa liitteissä on tarkempaa tietoa.

3.6 Spontaanit vapaaehtoiset ja työaika

Vapaaehtoiisiin sovellettavassa Tanskan työympäristölainsäädännössä on kolme työaikaa koskevaa säännöstä:

1. 11 tunnin sääntö, jonka mukaan työntekijällä on oikeus 11 tunnin yhtäjaksoiseen lepoaikaan 24 tunnin aikana,
2. työntekijän oikeus viikkolepoon ja
3. 48 tunnin sääntö, jonka mukaan työaika saa olla keskimäärin enintään 48 tuntia viikossa neljän kuukauden ajanjakson aikana.

Kohtien 1 ja 2 säännöistä voidaan poiketa tarvittavassa laajuudessa, ”kun luonnonolosuhteet, onnettomuus, konerikko tai vastaava odottamaton tapahtuma häiritsee tai on häirinnyt yrityksen säännöllistä toimintaa”. Kyse on siis yritysten toimintaan liittyvästä ylivoimaisesta esteestä. Olettavasti poikkeusta ei sen vuoksi voida soveltaa spontaanien vapaaehtoisten toimintaan tulvien ja metsäpalojen yhteydessä.

4 Osa II

Tässä osassa käsitellään käytännön seikkoja ennen spontaanien vapaaehtoisten kanssa tehtävää yhteistyötä, sen aikana ja sen jälkeen.

4.1 *Ennen yhteistyön aloittamista*

Kuten osassa I todettiin, viranomaisten ja organisaatioiden on pohdittava useita muodollisia seikkoja ennen yhteistyön aloittamista. Sen lisäksi on kuitenkin myös useita käytännön toimia, joita voidaan ja joita pitää suunnitella ajan säästämiseksi akuuttivaiheessa.

4.1.1 **Suunnittelu spontaanien vapaaehtoisten kannustimien pohjalta**

Viranomaisten ja organisaatioiden on ennen kuin mitään tapahtuu pohdittava, mitä yhteistyö spontaanien vapaaehtoisten kanssa on ja miten se eroaa yhteistyöstä järjestäytyneiden vapaaehtoisten kanssa.

Spontaanit vapaaehtoiset eivät yleensä ole ottaneet kantaa tai eivät halua osallistua vapaaehtoisjärjestöjen toimintaan. Spontaanien vapaaehtoisten kiinnostuksen herättää näin ollen yleensä jokin konkreettinen tapahtuma. Jotkut reagoivat esimerkiksi kuulemiinsa uutisiin. Toiset näkevät vapaaehtoisuuden mahdollisuutena opettaa omia lapsiaan auttamaan muita ja tekevät siitä koko perheen hankkeen, kun taas toiset näkevät sen mahdollisuutena olla osa yhteisöä. Spontaaneiksi vapaaehtoisiksi ilmoittaudutaan siis monenlaisista syistä.

Koska spontaanit vapaaehtoiset – kuten nimityskin viittaa – ilmoittautuvat avustajiksi spontaanisti jonkin konkreettisen tapahtuman perusteella, viranomaiset ja organisaatiot voivat odottaa, että he ovat omistautuneet auttamaan. Koska he eivät kuulu vapaaehtoisjärjestöön, on myös aiheutta olettaa, että he päättävät itse, milloin heille sopii, eivätkä he ehkä ole lojaaleja spontaanien vapaaehtoisten toimintaa koordinoivaa viranomaista tai organisaatiota kohtaan. Suunnittelussa ja tehtävien jakamisessa on sen vuoksi otettava huomioon, että spontaanien vapaaehtoisten sitoutuminen ja kiinnostus on ”löyhempää” kuin järjestäytyneiden vapaaehtoisten.

Valitettavasti on myös tarpeen pohtia sitä, että spontaaneilla vapaaehtoisilla voi olla arvoihin liittyviä, poliittisia tai taloudellisia ”taka-ajatuksia”. Niitä voidaan yrittää selvittää esimerkiksi rekisteröintiprosessin yhteydessä. On tärkeää ottaa huomioon, että kyse on monimutkaisesta asiasta.

4.1.2 Johtamiseen liittyvien asioiden suunnittelu

Spontaanien vapaaehtoisten johtaminen eroaa vapaaehtoisjärjestön jäsenten tai pelastustoimen vapaaehtoisten ja työntekijöiden johtamisesta, sillä ennalta määritettyä komentorakennetta ei ole. Johtamisessa on eroja myös strategisella tasolla ja teknisellä tai operatiivisella tasolla. Strategisella tasolla voidaan ulkoisen viestinnän avulla pyrkiä vaikuttamaan väestöön spontaanien vapaaehtoisten määrän rajoittamiseksi tai kasvattamiseksi. Strategisen ja operatiivisen tason välinen vuoropuhelu on näin ollen tärkeää tarpeen arvioimiseksi.

Kuten tiedetään, operatiivinen taso huolehtii konkreettisesta johtamisesta, myös vapaaehtoisten johtamisesta, tapahtumapaikalla. Sen vuoksi on olennaista, että johto ymmärtää, mikä on saanut spontaanit vapaaehtoiset liikkeelle, ja pohtii sisäisesti, miten johtaminen ja viestintä toteutetaan.

4.1.3 Kapasiteetin selvittäminen

Ennen kuin organisaatio tai viranomainen ryhtyy koordinoimaan spontaaneja vapaaehtoisia, on pohdittava, onko sillä riittävästi kapasiteettia monien eri tehtävien hoitamiseen. On tärkeää muun muassa, että käyttöönottoa varten on perustettu järjestelmiä ja että miehitys on riittävä. Myös roolijaon on oltava selvillä, jotta tiedetään, mitä eri tehtäviin kuuluu.

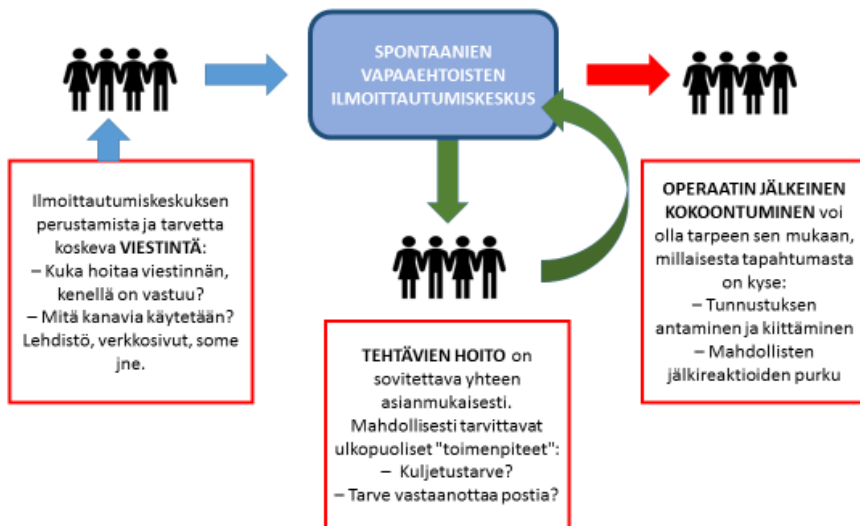
Kaiken varalta on syytä tutkia, onko jo olemassa paikallisia sopimuksia siitä, kuka huolehtii ilmoittautumiskeskuksen perustamisesta ja toiminnasta. Selvittääkää myös, onko paikallisesti määritetty suuria, ”normaalisti” esiintyviä tapahtumia, joissa spontaanien vapaaehtoisten koordinointi voi olla tarpeen.

4.1.4 Ilmoittautumiskeskuksen perustamisen suunnittelu

Viranomaisten ja organisaatioiden on pohdittava, miten spontaanien vapaaehtoisten ilmoittautumiskeskus perustetaan ja miehitetään. Keskuksessa on oltava tarvittavat IT-

laitteet, ja vaatteidenvaihtoa, matkatavaroiden säilytystä ym. koskevat tarpeet on mietittävä valmiiksi.

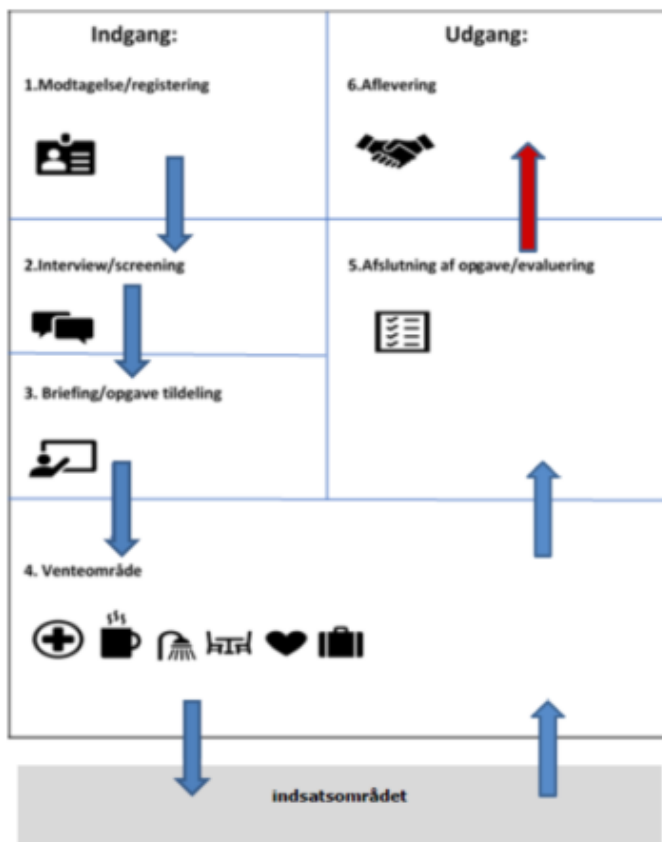
Pohtikaa myös, onko paikallisesti osoitettava etukäteen tilat ilmoittautumiskeskukselle, johon mahtuu tietty määrä ihmisiä. Sopivia tiloja voivat olla esimerkiksi koulu tai urheiluhalli. Henkilömäärän lisäksi tiloja on arvioitava tapahtuman, tehtävien ja ennen kaikkea sään kannalta. Onko esimerkiksi tarvetta yöpyä tai peseytyä siellä? Entä onko siellä mahdollisuus pestä vaatteita, jos operaatio kestää pitkään? (Kuva 2.)

Kuva 2 Spontaaninen vapaaehtoisten vastaanottaminen

Sivulla 22 olevasta kuvasta 3 käy ilmi, miten spontaanien vapaaehtoisten ilmoittautumiskeskuksen on pystyttävä toimimaan. Kaikkien toimipisteiden on oltava selvästi merkitty ja määritetty sen mukaan, kuinka laajaa toiminta on ja kuinka paljon spontaaneja vapaaehtoisia keskuksen kautta kulkee. Ilmoittautumiskeskuksen rakenne on sovittava konkreettisten operatiivisten tarpeiden mukaan. Kaaviota on sen vuoksi tulkittava joustavasti.

Kun mukana on spontaaneja vapaaehtoisia, on myös huolehdittava siitä, miten vapaaehtoiset saavat tietoa ilmoittautumiskeskukselta (tätä käsitellään tarkemmin kohdassa 16). Pohtikaa myös, miten vapaaehtoiset vastaanotetaan siellä, missä tehtävät suoritetaan. Tarvitaanko esimerkiksi kuljetus eristetyille tapahtumapaikalle ja sieltä pois?

1. Vastaanotto/rekisteröinti

- Tervetuloiltoitus ja vastaanotto
- Rekisteröinti
- "Henkilökortin" tai tunnisteiden antaminen

2. Haastattelu/seulonta

- Pitäisikö tämä hoitaa erillisessä tilassa?
- Keskustelu / keskinäisten odotusten selvittäminen

3. Ohjeistaminen / tehtävien jako

- Pitäisikö tämä hoitaa erillisessä tilassa?
- Mielellään alueen kartta
- Tiedot (tapahtuma/tehtävä)

4. Odotusalue

- Ruokahuolto
- Oleskelu

- Lepomahdollisuus

- Ensiapuasema
- Vaatteidenvaihto
- Kylpyhuone/WC
- Omaisuuden säilytys
- Kriisikeskustelut

5. Tehtävän päättäminen / arviointi

- Pitäisikö tämä hoitaa erillisessä tilassa?
- Kyselylomakkeen täyttäminen
- Keskustelu tehtävästä ja kiittäminen avusta

6. Luovutus

- "Henkilökortin" luovutus
- Mahdollisten muiden lainattujen varusteiden luovutus

Kuva 3 Kaavio ilmoittautumiskeskuksen toiminnasta

4.1.5 Ilmoittautumiskeskuksen resurssitarvesuunnitelman laatiminen

Pohtikaa, kuinka paljon resursseja tarvitaan ilmoittautumiskeskuksen (huom. Suomessa usein käytetty termiä perustamiskeskus) toimintaan tietyn ajaksi. Tässä yhteydessä on otettava kantaa siihen, kuka johtaa työtä, kuka toimii yhteyshenkilönä muiden viranomaisten ja organisaatioiden suuntaan sekä kuka huolehtii muista käytännön tehtävistä ilmoittautumiskeskuksen eri toimipisteissä.

On vaikeaa tietää, kuinka kauan ilmoittautumiskeskusta tarvitaan, sillä se riippuu sattuneen tapahtuman luonteesta. Käyttäkää lähtökohtana esimerkiksi viikon miehitystarvetta. Lukua voidaan myöhemmin tarkistaa ylös- tai alaspäin.

Myös ilmoittautumiskeskuksen eri toimipisteiden miehitystarve riippuu konkreettisesta tapahtumasta ja odotetusta spontaanien vapaaehtoisten määrästä. Vähimmäistarve voi näin ollen olla esimerkiksi kaksi järjestäytynyttä vapaaehtoista, jotka hoitavat kaikki toimipisteen tehtävät muutaman tunnin ajan, ja enimmäistarve useita järjestäytyneitä vapaaehtoisia, jotka hoitavat toimipisteitä usean päivän ajan.

4.1.6 Ruokahuollon suunnittelu

Ihmisille tulee kova nälkä fyysisessä työssä. Ruokahuolto on siksi luonnollinen osa ilmoittautumiskeskuksen perustamista. Pohtikaa etukäteen, mitä ilmoittautumiskeskuksen työntekijöille ja sinne saapuville spontaaneille vapaaehtoisille tarjotaan, mukaan lukien kuinka paljon. Pitääkö spontaanien vapaaehtoisten esimerkiksi tuoda eväät mukanaan? Ruokahuollon (ja mahdollisen majoituksen) suunnittelu voidaan antaa myös spontaanien vapaaehtoisten tehtäväksi, mutta puitteiden määrittäminen kuuluu sille organisaatiolle tai viranomaiselle, joka on vastuussa spontaanien vapaaehtoisten hallinnasta.

4.1.7 Rekisteröinnin ja haastattelujen suunnittelu

Spontaanit vapaaehtoiset on rekisteröitävä ilmoittautumiskeskuksessa ennen kuin he voivat osallistua tehtävien hoitoon. Pohtikaa, mitkä tiedot ovat tosiasiallisesti tarpeen, ja laatikaa helppotajuinen lomake. Lisätietoja on alaluvussa 4.2.10.

Rekisteröinnin yhteydessä tehtävissä haastatteluissa voi tulla ilmi henkilöitä, joilla on ”taka-ajatuksia” tai jotka eivät jostain syystä sovellu työhön (henkilö on alkoholin

vaikutuksen alainen, epävakaa tai muuta vastaavaa). Pohtikaa etukäteen, miten te viranomaisena tai organisaationa hoidatte tilanteen. Muistakaa, että tietoja on käsiteltävä tietosuoja-asetuksen mukaisesti (ks. alaluku 3.3.).

Taulukko 1 Esimerkki spontaanien vapaaehtoisten rekisteröintilomakkeesta

Nimi	Sähköposti	Puhelin	Miten haluaa auttaa / mistä on kokemusta	Milloin voi auttaa	Lähiomainen	Muuta

4.1.8 Spontaaneille vapaaehtoisille annettavien tietojen valmistelu

Laatikaa etukäteen yleistä tiedotusmateriaalia, joka täydentää tietoja konkreettisesta tapahtumasta.

Tiedotusmateriaalissa voi olla tietoa seuraavista:

- viranomainen tai organisaatio, jolle spontaanit vapaaehtoiset työskentelevät
- organisaation arvopohja
- vakuutukset
- oikeus korvaukseen
- työympäristö
- työaika
- valokuvausta, sosiaalisen median käyttöä ym. koskevat säännöt tapahtumapaikalla
- takaisinsaantimahdollisuudet
- tietojen säilytys – tietosuoja-asetus
- mahdollisuus vapaaehtoistyöhön tulevaisuudessa
- yhteystiedot
- ...

Liitteessä 7 on esimerkki yleisestä tiedotusmateriaalista, josta voi saada vinkkejä. Siihen sisältyy myös tarkistuslista spontaaneille vapaaehtoisille.

4.1.9 Spontaanien vapaaehtoisten tunnistamisesta huolehtiminen operaation aikana

Pohtikaa tarvetta tunnistaa spontaanit vapaaehtoiset operaation aikana. Varmistakaa, että olette hankkineet tai voitte nopeasti tilata nimikylttejä ja liivejä, tai tehkää itse ”henkilökortteja”. Käyttäkää esimerkiksi laminoitua paperia tai muunlaisia yksinkertaisia ”henkilökortteja”. Yksilölliset numerot liiveissä ovat selkeä merkintä, ja numeroita voidaan käyttää rekisteröinnin yhteydessä. Liivin käyttö voi myös edistää spontaanien vapaaehtoisten yhteenkuuluvuuden tunnetta.

4.1.10 Viestintäkanavien ja -strategian suunnittelu

Konkreettista tapahtumaa koskevaa viestintää voi olla vaikeaa miettiä valmiiksi etukäteen, sillä yllätyksiä sattuu aina. Viestintäkanavia ja viestinnän tyyliä voidaan kuitenkin pohtia jo ennalta. Tämä pätee myös spontaanien vapaaehtoisten sekä viranomaisten ja organisaation, mukaan lukien ilmoittautumiskeskuksen, välisen viestinnän koordinointiin. Pohtikaa myös, miten spontaanien vapaaehtoisten kanssa viestitään tapahtumapaikalla. Johtamisasioita käsitellään tarkemmin alaluvussa 4.1.2.

Viestintään kuuluu myös ilmoittautumiskeskukselta tiedottaminen niin, että kansalaisilla on yhdenmukaiset odotukset sen suhteen, mitä he voivat tehdä spontaaneina vapaaehtoisina. On hyvä pohtia, kuka vastaa kansalaisille suunnatusta viestinnästä. Onko vastuussa poliisi tai kunta vai siirretäänkö vastuu mahdollisesti ulkopuoliselle toimijalle? Katso alaluvut 4.2.3 ja 4.2.4.

4.1.11 Talousasioiden huomioiminen

Yhteistyöhön liittyy myös kustannuksia, vaikka spontaanit vapaaehtoiset antavat työpanoksensa käyttöön ilmaiseksi. Kustannuksia aiheutuu esimerkiksi ruokahuollosta, spontaaneista vapaaehtoisista huolehtivasta lisähenkilöstöstä ja mahdollisista varusteista. Operaation yhteydessä on selvitettävä, maksaako kustannukset organisaatio tai viranomainen, joka on vastuussa spontaanien vapaaehtoisten kanssa tehtävän yhteistyön hallinnasta. Varmistakaa sen vuoksi, että viranomainen tai organisaatio selvittää sisäisesti, miten talousasiat hoidetaan.

4.1.12 Ehdotus: harjoituksen järjestäminen

Harjoitus antaa mahdollisuuden arvioida valmistautumisen riittävyyttä ja harjoitella ennen todellisen tilanteen syntymistä. Harjoitus voidaan toteuttaa yksittäisen organisaation sisäisenä työpöytäharjoituksena tai laajemmin niin, että mukana ovat muut asianomaiset viranomaiset ja organisaatiot.

Tämä yhteispohjoismainen katsaus ei ole tyhjentävä esitys aiheeseen. Pohtikaa siksi, onko valmistautumisessa hyvä edellä lueteltujen seikkojen lisäksi hyvä ottaa huomioon muutakin ennen kuin jotain tapahtuu. Tukena pohdinnassa voi käyttää esimerkiksi taulukon 2 kaltaista muistilistaa.

Taulukko 2 Muistilista: valmistautuminen ja spontaanien vapaaehtoisten kanssa tehtävän yhteistyön suunnittelu

Valmistautuminen	Tila	Tehtävän vastuhenkilö
Onko spontaanien vapaaehtoisten kannustimet otettu huomioon?		
Ovatko oikeudelliset ja vakuutusasiat hallinnassa?		
Onko työhön liittyviä tietosuoja-asioita mietitty?		
Onko ilmoittautumiskeskuksen ylläpitämistä varten sopivaa kapasiteettia?		
Voidaanko kapasiteetti ottaa käyttöön riittävän nopeasti?		
Onko perehdytty ilmoittautumiskeskuksen perustamisesta saatuihin kokemuksiin?		
Onko selvillä, kuka johtaa työtä?		
Onko miehityssuunnitelman luonnos valmis?		
Onko laadittu rekisteröintilomake?		
Onko haastatteluja ja mahdollista hylkäämistä pohdittu?		
Onko valmisteltu yleistä tiedotusmateriaalia?		
Onko mietitty tai hankittu materiaalia spontaanien vapaaehtoisten tunnistamiseen?		
Onko pohdittu viestintää ja viestintäkanavia esimerkiksi tiedotusvälineiden, väestön ja mahdollisten spontaanien vapaaehtoisten suuntaan?		
Onko pohdittu viestintää spontaanien vapaaehtoisten kanssa tapahtumapaikalla?		
Onko talousasioiden käsittely hallinnassa?		
Onko järjestetty harjoitus?		
Onko jotain muuta, johon voidaan valmistautua etukäteen?		

4.2 *Kun kriisi on tapahtunut*

Kun jotain on tapahtunut, viranomaisilla on aluksi kiire selvittää tapahtuman laajuus. Tässä yhteydessä pohditaan yleensä tarvetta koordinoida yhteistyötä spontaanien vapaaehtoisten kanssa.

4.2.1 **Spontaanien vapaaehtoisten soveltuminen operaatioon**

On tärkeää, että viranomaiset selvittävät ja sopivat strategisen ja operatiivisen johdon tasolla nopeasti, onko spontaanien vapaaehtoisten kanssa mahdollista tehdä yhteistyötä operaation aikana ja missä tehtävissä he voivat toimia (ks. kohta 8). Jos se ei ole mahdollista, asiasta on tiedotettava television, sosiaalisen median, verkkosivujen ynnä muiden kanavien kautta. Lisäksi tarvitaan aktiivista viestintää tapahtumapaikan ympäristössä, sillä paikalle saapuu varmasti sellaisia spontaaneja vapaaehtoisia, jotka eivät ole kuulleet tai eivät hyväksy viranomaisten ohjeita.

4.2.2 **Sopivien tehtävien valitseminen**

Arvioikaa ennen kaikkea, tarvitaanko spontaaneja vapaaehtoisia ja voivatko spontaanit vapaaehtoiset saattaa itsensä ja pelastustoimen työntekijät vaaraan.

Kun tapahtuman laajuus on selvinnyt, viranomaiset voivat määrittää sopivia tehtäviä spontaaneille vapaaehtoisille. Tehtävien luonne riippuu muun muassa siitä, missä vaiheessa operaatio on. Jos esimerkiksi on annettu tulvavaroitus, spontaanit vapaaehtoiset voivat auttaa hiekkasäkkien levittämisessä. Akuuttivaiheessa spontaanien vapaaehtoisten oleskelu alueella voi olla liian vaarallista. Sitä vastoin he voivat usein auttaa myöhemmässä siivoustyössä, jos se on viranomaisten arvion mukaan sopivaa.

4.2.3 **Selkeyden varmistaminen**

Viranomaisen tai organisaation, jonka tehtävänä on koordinoida spontaaneja vapaaehtoisia, sekä muiden viranomaisten ja toimijoiden, on ennen kaikkea sovitettava yhteen tarpeet ja odotukset. Huolehtikaa selkeistä linjoista ja vahvistakaa tulevat viestintäkanavat. Onko koordinoiva viranomainen tai organisaatio esimerkiksi mukana

viranomaisten esikuntatyössä? Entä kuka vastaa viestinnästä tiedotusvälineille ja yleisölle?

Myös spontaaneja vapaaehtoisia koskeva johto- ja komentorakenne on selvitettävä. Rakenne operaatioon osallistuvista spontaaneista vapaaehtoisista komentotasolle saakka on määriteltävä selvästi, ja siitä on tiedotettava. Onko yhden johtajan alaisuudessa esimerkiksi kymmenen spontaania vapaaehtoista? Katso myös alaluku 4.1.3.

4.2.4 Ulkoisen viestinnän selvittäminen

On tärkeää selvittää, kuka vastaa viestinnästä tiedotusvälineille ja yleisölle. Tiedottaako esimerkiksi tapahtumasta tiedottava viranomainen myös spontaanien vapaaehtoisten ilmoittautumiskeskukseen perustamisesta? On olennaista kertoa, missä tehtävissä spontaanit vapaaehtoiset voivat auttaa, niin että heillä on ennen ilmoittautumiskeskukseen saapumista yhdenmukaiset odotukset tehtävien suhteen. Katso alaluku 4.1.10.

4.2.5 Talousasioiden huomioiminen

Huolehtikaa siitä, että talousasiat on selvitetty. Kuka maksaa kustannukset? Kuka vastaa budjetista? Katso alaluku 4.1.11.

4.2.6 Ilmoittautumiskeskukseen perustaminen

Kun koordinoiva viranomainen tai organisaatio on nimetty, on perustettava ilmoittautumiskeskus. Paikalliset olosuhteet ratkaisevat, miten se perustetaan. Yleensä perustaminen tapahtuu käymällä vuoropuhelua poliisin, palotoimen ja sen kunnan kanssa, jossa tapahtuma on sattunut.

Ilmoittautumiskeskusta perustettaessa on otettava huomioon pysäköinnin järjestäminen odotetulle määrälle tulijoita. Pohtikaa pysäköintiä ohjaavan henkilöstön tarvetta ja muistakaa ottaa huomioon, miten spontaanit vapaaehtoiset vastaanotetaan tapahtumapaikalla. Tarvitaanko esimerkiksi kuljetusta sinne?

Käyttäkää lähtökohtana kuvissa 2 ja 3 olevia kaaviota ilmoittautumiskeskuksesta ja mukauttakaa sitä paikallisten olosuhteiden ja konkreettisen tapahtuman mukaan.

4.2.7 Ilmoittautumiskeskuksen resurssisuunnitelman toteuttaminen

Varmistakaa, että resurssisuunnitelmaluonnosta tarkistetaan konkreettisen tapahtuman pohjalta ja päivitetään sen jälkeen säännöllisesti. Kiinnittäkää erityistä huomiota sen toimittamiseen. Muistakaa ilmoittaa kaikille, että suunnitelma on otettu käyttöön – myös vaikka kaikki eivät kuuluisi miehitykseen alusta alkaen.

4.2.8 Ruokahuolto

Soveltakaa sovittuja ruokahuoltoa koskevia suuntaviivoja ja huolehtikaa siitä, että ruoan toimittaja saa tiedon odotettavissa olevista tilauksista. Tämä voi mahdollisesti olla spontaanien vapaaehtoisten tehtävä. Katso alaluku 4.1.6.

4.2.9 Tiedotusmateriaali

Tulostaa yleinen tiedotusmateriaali (ks. alaluku 4.1.8) ja pohtikaa, onko aikaa ja tarvetta laatia materiaalia kyseisestä tapahtumasta. Pohtikaa myös, onko spontaaneille vapaaehtoisille tarpeen antaa yhteydenotonnumero.

4.2.10 Rekisteröinnin aloittaminen ja lyhyet haastattelut

Mukauttakaa rekisteröintilomaketta konkreettisen tapahtuman mukaan. Rekisteröintiprosessi antaa myös mahdollisuuden haastatella spontaaneja vapaaehtoisia lyhyesti. Samalla voidaan selvittää keskinäisiä odotuksia.

Tiedustelkaa esimerkiksi kohdassa 13 olevassa lomakkeessa mainittuja tietoja:

- yhteystiedot
- henkilön aiempi kokemus sekä miten hän haluaa olla apuna
- kuinka kauan ja milloin henkilö voi olla mukana avustamassa
- lähiomainen
- muuta.

Myös seuraavia voidaan mahdollisesti tiedustella:

- terveydentila – onko rajoitteita?
- odotukset työtä kohtaan.

Kuten edellä mainittiin, rekisteröinnin yhteydessä tehtävissä haastatteluissa voi tulla ilmi henkilöitä, joilla on ”taka-ajatuksia” tai jotka eivät jostain syystä sovellu työhön. Tämä vaikeuttaa laadunvarmistusta, sillä haastatteluihin ei ole käytettävissä kovinkaan paljon aikaa. Spontaanien vapaaehtoisten soveltuvuuden arviointi on näin ollen haaste. Mahdolliseen hylkäämiseen on sovellettava etukäteen sovittua linjaa. Katso alaluku 4.1.7. Huolehtikaa siitä, että spontaanit vapaaehtoiset saavat tietoa työn sisällöstä ja luonteesta.

Muistakaa ottaa huomioon yleinen tietosuojasetus, mukaan lukien mikä on kysymysten tarkoitus (ja oikeusperuste).

4.2.11 Tunnistekorttien ja tiedotusmateriaalin jakaminen

Muistakaa jakaa tunnistekortit (tai vastaavat) ja yleinen tiedotusmateriaali rekisteröinnin yhteydessä. Pyytäkää spontaaneja vapaaehtoisia lukemaan materiaali ennen työhön osallistumista ja selvittäkää mahdolliset materiaaliin ja operaatioon liittyvät kysymykset. Huomauttakaa spontaaneille vapaaehtoisille, että on tärkeää palauttaa tunnistekortit, kun he poistuvat tapahtumapaikalta. Tämä on erityisen tärkeää, jos arvioidaan, että työhön osallistuvien määrän (esimerkiksi kuinka moni on lähetetty tiettyyn paikkaan) on oltava tarkasti tiedossa.

4.2.12 Jatkuva tiedotus

Muistakaa jakaa tunnistekortit (tai vastaavat) ja yleinen tiedotusmateriaali rekisteröinnin yhteydessä. Pyytäkää spontaaneja vapaaehtoisia lukemaan materiaali ennen työhön osallistumista ja selvittäkää mahdolliset materiaaliin ja operaatioon liittyvät kysymykset. Huomauttakaa spontaaneille vapaaehtoisille, että on tärkeää palauttaa tunnistekortit, kun he poistuvat tapahtumapaikalta. Tämä on erityisen tärkeää, jos arvioidaan, että työhön osallistuvien määrän (esimerkiksi kuinka moni on lähetetty tiettyyn paikkaan) on oltava tarkasti tiedossa.

4.2.13 Vapaaehtoisuuden huomiointi

Kuten alaluvussa 4.1.1 kuvattiin, kansalaisista tulee spontaaneja vapaaehtoisia eri syistä. Halu auttaa on kuitenkin kaikille yhteinen. Huolehtikaa siitä, että he saavat tunnustusta operaation aikana, ja suhtautukaa myönteisesti ja kiinnostuneesti heidän työhönsä.

4.2.14 Avusta kiittäminen

Kun spontaani vapaaehtoinen lähtee kotiin, hänet on mahdollisesti ”kirjattava ulos” ja hänen on palautettava tunnistekorttinsa. Varmistakaa, että häntä kiitetään hänen panoksestaan ja että hänelle kerrotaan mahdollisuuksista tehdä vapaaehtoistyötä. Tässä yhteydessä on myös mahdollista havaita, onko operaatio vaikuttanut spontaaniin vapaaehtoiseen epätarkoituksenmukaisesti ja onko hänellä tarvetta puhua kokemuksistaan. Kertokaa myös, miten teihin saa tarvittaessa yhteyttä myöhemmin.

Taulukossa kolme (3) on esitetty muistilista, jota voi käyttää apuna spontaanien vapaaehtoisten toimintaa suunniteltaessa ja ohjattaessa.

Taulukko 3 Muistilista: spontaanit vapaaehtoiset mukana kriisitilanteessa

Tehtävä	Tila	Tehtävän vastuuhenkilö
Onko muiden viranomaisten kanssa sovittu selvästi tehtävästä?		
Ovatko viranomaiset ja organisaatiot selvillä viestintäkanavista?		
Onko sovittu, kuka vastaa ilmoittautumiskeskusta ja spontaanien vapaaehtoisten tehtäviä koskevasta viestinnästä?		
Onko ilmoittautumiskeskuksen perustaminen hallinnassa?		
Onko miehityssuunnitelma tarkistettu ja toteutettu?		
Onko ruokahuolto hallinnassa?		
Onko talousasioiden käsittely hallinnassa?		
Onko tiedotusmateriaali valmis?		
Onko rekisteröinti ja haastattelut aloitettu?		
Onko selvillä, miten mahdollisen hylkäämisen yhteydessä menetellään?		
Jaetaanko tunnistekortteja ja tiedotusmateriaalia?		
Onko laadittu prosessi tunnistekorttien palautusta varten?		
Onko viestintä sovitettu yhteen viranomaisten ja organisaatioiden välillä?		
Onko toimijoiden välinen jatkuva viestintä hallinnassa?		
Annetaanko spontaaneille vapaaehtoisille säännöllisesti tietoa?		
Onko muistettu antaa tunnustusta spontaanien vapaaehtoisten toiminnasta?		
Onko kiinnitetty huomiota siihen, onko operaatio vaikuttanut spontaaneihin vapaaehtoiisiin epätarkoituksenmukaisesti ja onko heillä neuvonnan tarvetta?		
Onko kiitetty avusta?		

4.3 *Kriisin tai tapahtuman jälkeen*

4.3.1 Arviointi

Operaatio päättyy vasta, kun se on arvioitu. On tärkeää, että arvioidaan useita osa-alueita, esimerkiksi seuraavia:

- spontaanien vapaaehtoisten tehtävät ja tehtävien hoito
- spontaanien vapaaehtoisten kokemukset operaatiosta
- viranomaisen tai organisaation koordinoititehtävän hoito
- viranomaisen tai organisaation yhteistyö muiden toimijoiden kanssa operaation aikana
- spontaaneille vapaaehtoisille suunnattu viestintä
- yhteistyö tiedotusvälineiden kanssa ja niille suunnattu tiedotus.

4.3.2 Sähköposti ja tapaaminen operaation jälkeen

Spontaanien vapaaehtoisten kiittäminen sähköpostitse heidän panoksestaan on hieno ele. Spontaaneille vapaaehtoisille on myös hyvä järjestää tapaaminen, jossa he voivat antaa palautetta ja saada lisäksi henkilökohtaisen kiitoksen avusta.

Jatkossa liitteissä 6 ja 7 on tietoa eri maiden operaatioista kerätyistä kokemuksista sekä tarkempaa muun muassa lainsäädännöllistä tietoa yhteistyöstä spontaanien vapaaehtoisten kanssa.

LIITTEET

Liite 1 Tanskan lainsäädäntö

Tähän liitteeseen on koottu toimintaa ja vakuutuksia koskevia Tanskan lainsäädännön säännöksiä ja käsitteitä, jotka viranomaisen tai organisaation on tärkeää tuntea ennen yhteistyön aloittamista spontaanien vapaaehtoisten kanssa. Liite ei ole tyhjentävä.

Operaatioihin liittyvä lainsäädäntö

Avunantovelvollisuus ja -oikeus

Lainsäädännössä on säännöksiä välittömästä, yleisestä avunantovelvollisuudesta (esimerkiksi rikoslaki (straffeloven), liikennelaki (færdselsloven) ja valmiuslaki) sekä säännöksiä avunantovelvollisuudesta, joka tulee voimaan vasta viranomaisten pyynnöstä (esimerkiksi valmiuslain säännökset pelastus- ja sammutustyöhön osallistumisesta).

Myös avunanto-oikeudesta on säännöksiä. Ne koskevat tilanteita, joissa henkilöllä ei ole yleistä eikä pyyntöön perustuvaa avunantovelvollisuutta mutta joissa hänellä on oikeus oman arvionsa mukaan auttaa kolmatta osapuolta joutumatta rikosoikeudelliseen vastuuseen tai korvausvastuuseen.

Avunanto-oikeus

a) Pakkotila (rikoslain 14 §)

Rikoslain 14 §:n mukaan teosta, joka on muutoin rangaistava, ei rangaista, jos se on välttämätön henkilöä tai tavaraa uhkaavan vahingon torjumiseksi. Ratkaisevaa ei ole, miten hätätilanne on syntynyt, vaan teon on katsottava olevan suhteessa merkitykseltään toissijainen, toisin sanoen olennaisesti merkityksettömämpi kuin vahinko, joka muutoin olisi tapahtunut. Pakkotilateko ei ole rangaistukseton, jos uhan kohde olisi voitu pelastaa laillisin keinoin. Tämä säännös voi tulla kyseeseen, kun spontaani vapaaehtoinen yrittää auttaa operaation aikana. Esimerkiksi suuren metsäpalon yhteydessä spontaani vapaaehtoinen voi ottaa ("varastaa") pysäköidyn auton ja ajaa sillä pelastamaan alueelta henkilöitä, joiden hän on vähän aikaisemmin nähnyt menevän metsään vaaraa aavistamatta. Tässä tapauksessa spontaania vapaaehtoista ei rangaista auton varastamisesta, eikä hän ole tapauksen mukaan myöskään vastuussa autolle mahdollisesti aiheutuneista vahingoista.

b) Asiainhuolto (negotiorum gestio)

Asianhuolto koskee tilannetta, jossa henkilö hoitaa toisen henkilön asioita ilman, että siitä on sovittu, mutta jossa teko on välttämätön, jottei henkilölle, joka on estynyt valvomasta etujaan, aiheudu menetyksiä.

Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi, kun spontaani vapaaehtoinen näkee, että tuuli on irrottamassa rakennuksen katon. Rakennuksen omistaja ei ole tavoitettavissa, jolloin spontaani vapaaehtoinen huolehtii itse katon kiinnittämisestä. Tässä tapauksessa rakennuksen omistajan, jonka omaisuutta on pelastettu, on korvattava kohtuulliset pelastustoimien kustannukset (esimerkiksi pressun hankinta peitteeksi) ja spontaanin vapaaehtoisen omaisuudelle mahdollisesti aiheutuneet vahingot.

Avunantovelvollisuus (rikoslain 253 § ja liikennelain 9 §)

Rikoslain 253 §:n 1 momentin mukaisesti tuomitaan ”se, joka huolimatta siitä, että auttaminen on mahdollista ilman hänelle itselleen tai muille aiheutuvaa erityistä vaaraa tai uhrautumista, 1) ei auta kykynsä mukaan henkilöä, joka on ilmeisessä hengenvaarassa, tai 2) ei toteuta olosuhteiden vaatimia toimia elottomalta näyttävän henkilön pelastamiseksi tai vaadittuja toimia haaksirikkoutuneista tai muuhun vastaavaan onnettomuuteen joutuneista henkilöistä huolehtimiseksi.”

Liikennelain 9 §:n mukaan tienkäyttäjän, joka omasta syystään tai ilman omaa syytä, joutuu liikenneonnettomuuteen, on pysähdyttävä heti ja autettava mahdollisuuksien mukaan henkilöitä, jotka ovat saattaneet loukkaantua. Jos tienkäyttäjä pakenee onnettomuuspaikalta, jossa saattaa olla loukkaantuneita henkilöitä, hänet voidaan lisäksi tuomita rikoslain 253 §:n 1 momentin mukaisesti (ks. edellä).

Näissä säännöksissä on kyse nimenomaisesta avunantovelvollisuudesta. Tämä velvollisuus koskee luonnollisesti myös spontaaneja vapaaehtoisia, joita voidaan rangaista auttamatta jättämisestä.

Ilmoitusvelvollisuus (sosiaalipalvelulaki)

Se, joka saa tietää, että alle 18-vuotias lapsi tai nuori joutuu vanhempiansa tai muiden kasvattajien laiminlyönnin tai halventavan kohtelun kohteeksi tai asuu olosuhteissa, jotka vaarantavat hänen terveytensä tai kehityksensä, on velvollinen ilmoittamaan asiasta kunnalle. Ilmoitusvelvollisuus perustuu sosiaalipalvelulain (serviceloven) 154 §:ään, ja se koskee kaikkia kansalaisia, myös spontaaneja vapaaehtoisia.

Avunantovelvollisuus (valmiuslaki)

a) Pääsy yksityiseen kiinteistöön

Valmiuslain 21 §:n 1 momentin mukaan pelastustoimella on operaation yhteydessä ilman tuomioistuimen päätöstä oikeus hankkia tarpeellisessa laajuudessa pääsy yksityiseen kiinteistöön, tarvittaessa murtautumalla ja poistamalla esteitä.

Spontaaneja vapaaehtoisia, jotka veloitetaan valmiuslain 40 §:n nojalla auttamaan tulipalotilanteessa, koskee luultavasti valmiuslain 21 §:n 1 momentti heidän ollessaan pelastustoimen määräysvallan alaisia. Jos yksityishenkilö auttaa vapaaehtoisesti muussa kuin palotilanteessa ja jos vapaaehtoinen on pelastustoimen määräysvallan alainen, myös silloin sovelletaan luultavasti valmiuslain 21 §:n 1 momenttia.

Spontaanit vapaaehtoiset voivat siis valmiuslain puitteissa osallistua pelastus- ja sammutustehtäviin yksityisellä kiinteistöllä, jos he ovat pelastustoimen määräysvallan alaisia.

Pakkokeinolain (tvangsindgrebsloven) mukaan yksityisen kiinteistön tiettyihin osiin (esimerkiksi yksityisasuntoihin) pääsyyn sovelletaan erityisiä sääntöjä. Näitä sääntöjä ei käydä läpi tässä.

b) Pelastustoimen avustaminen

Valmiuslain 40 §:n 1 ja 2 momentin mukaan jokaisen on tulipalotilanteessa annettava apua kykynsä mukaan, ja tulipalopaikalla olevan on pelastustoimen pyynnöstä osallistuttava pelastus- ja sammutustyöhön. Tämä säännös koskee ainoastaan tulipaloa, ei muita onnettomuuksia, esimerkiksi tulvia.

Valmiuslain 21 §:n 1 momentin mukaan pelastustoimi voi vaatia kaikentyyppisten yksityisten välineiden ja kulkuneuvojen sekä tarvittavan käyttöhenkilöstön antamista käytettäväksi operaatiota varten. Tässä tarkoitetaan tapahtumapaikan ”läheisyydessä” olevia yksityisiä välineitä ja kulkuneuvoja (ja käyttöhenkilöstöä); huomaa yhteys valmiuslain 40 §:n ilmaisuun ”tulipalopaikalla”.

Näitä säännöksiä on näin ollen tarkoitus soveltaa vain poikkeuksellisissa tilanteissa, kun pelastustoimi tarvitsee pikaisesti muiden apua selviytyäkseen tulipalosta. Säännökset koskevat vain välittömästi paikalla olevia henkilöitä eli tulipalon uhreja, naapureita ja satunnaisia ohikulkijoita, mukaan lukien spontaaneja vapaaehtoisia. Näiden säännösten perusteella voidaan tuskin velvoittaa satunnaisia ohikulkijoita auttamaan jälkisammutuksessa.

Ottaen huomioon 20 §:n ja 40 §:n esityöt voidaan olettaa, että nämä säännökset koskevat vain tulipaloon liittyviä velvollisuuksia.

c) Yksityinen majoitus

Valmiuslain 42 §:n 1 momentin mukaan jokaisen on pelastustoimen pyynnöstä annettava asuntonsa tai muita tiloja evakuoitujen käytettäväksi ja järjestettävä heille ruokaa tarvittavissa määrin.

Nämä ovat ilmeisiä tehtäviä tapahtumapaikan lähistöllä asuville spontaaneille vapaaehtoisille riippumatta siitä, tarjoutuvatko he pyytämättä antamaan käyttöön tiloja tai ovatko he käytettävissä pelastustoimen pyynnöstä.

Vakuutukset operaatioiden yhteydessä

a) Henkilövahinko

Beredskabsstyrelsen (valmiushallitus) arvioi, että osallistumista pelastus- ja sammutustyöhön, mahdollisesti pelastushenkilöstön pyynnöstä, voidaan luultavasti pitää ”kunnallisena tai kansalaisvelvollisuutena”. Näiden tehtävien aikana sattuneisiin tapaturmiin sovelletaan työtapaturmavakuutuslakia. Vastaavan voidaan olettaa pätevän muunlaisten onnettomuuksien kuin tulipalon, esimerkiksi tulvan tai sortuman, yhteydessä.

Yleisenä sääntönä on, että vakuutettuna ei ole tai ei ole tarkoitus olla työntekijä (spontaani vapaaehtoinen), vaan työnantaja, joka ottaa hänet työhön. Työhönotto voi tapahtua pyytämällä antamaan tarvittavaa apua.

Jos esimerkiksi kunnan pelastustoimen työntekijä pyytää spontaania vapaaehtoista antamaan tarvittavaa apua operaation yhteydessä, spontaanin vapaaehtoisen katsotaan olevan työtapaturmavakuutuksen kannalta kunnan palveluksessa ja kunnasta tulee näin hänen vastaava ja vakuutusvelvollinen työnantajansa.

Tanskassa on useita erityisjärjestelmiä henkilöille, jotka eivät työskentele työnantajan palveluksessa, ja toiminnalle, jota ei voida luokitella työksi. Tällaisten järjestelmien piiriin kuuluvat esimerkiksi kansalaisvelvollisuus, asevelvollisuus ja pelastustoimen vapaaehtoinen toiminta.

On mahdollista, että spontaanit vapaaehtoiset veloitetaan auttamaan kansalaisvelvollisuuden nojalla. Spontaanilla vapaaehtoisella on kuitenkin joka tapauksessa oikeus saada korvausta työtapaturmavakuutuslain säännösten mukaisesti riippumatta siitä, katsotaanko hänet työntekijäksi avunannon perusteella, onko hänet veloitettu auttamaan kansalaisvelvollisuuden nojalla tai sovelletaanko häneen korvauksen suorittamista vahingon kärsineelle asevelvolliselle koskevaa lakia (lov om erstatning til tilskadekomne værnepligtige m.fl.).

Jokainen, joka tekee työtä toiselle, on siis työtapaturmavakuutuslain mukaan vakuutettu työn suorittamisen aikana. Tämä pätee riippumatta siitä, maksetaanko

työstä palkkaa vai tehdäkö sitä palkattomana ystävänpalveluksena. Merkitystä ei ole myöskään sillä, onko kyse vain satunnaisesta ja lyhytaikaisesta työstä.

Sitä, joka pyytää toista auttamaan jossain työssä, pidetään siis laissa tarkoitettuna ”työnantajana”. Esimerkki: Poliisi ja Falck pyysivät erästä henkilöä auttamaan auton nostamisessa pois onnettomuuspaikalta. Henkilö loukkaantui tässä yhteydessä. Auto oli haitannut muuta liikennettä. Tapaus katsottiin myöhemmin työtapaturmaksi.

Työtapaturmavakuutuslain mukaisesti suoritettavia korvauksia ovat korvaukset sairaanhoidosta, kuntoutuksesta ja apuvälineistä, esimerkiksi rikkoutuneista silmälasista, työkyvyttömyydestä ja pysyvästä haitasta sekä kuolemantapauksessa korvaus jälkeen elävälle ja korvaus huoltajan menetyksestä.

Jos tapaturmasta aiheutuu spontaanille vapaaehtoiselle esimerkiksi työtapaturmavakuutuslain soveltamisalaan kuuluva pysyvä haitta (ks. edellä), hän voi saada korvausta sekä ”työnantajan” vakuutuksesta että omasta kokoaikaisesta tapaturmavakuutuksesta, mutta ei vapaa-ajan tapaturmavakuutuksesta.

Jos pelastustoimi on syylistynyt huolimattomuuteen, pelastustoimen (tai muun työtä johtaneen tahon) vakuutuksesta maksetaan ne korvaukset, joita Arbejdsmarkedets Erhvervssikring ei maksa, esimerkiksi korvaukset rikkoutuneista vaatteista, ansionmenetyksestä sekä kivusta ja särystä. Arbejdsmarkedets Erhvervssikring maksaa korvausta vain valtion rahoittamista järjestelmistä.

b) Esinevahinko

”Työnantaja” on vastuussa, jos spontaani vapaaehtoinen rikkoo esineitä tai välineitä operaation aikana. Lähtökohtana on tässä tapauksessa työnantajavastuu, jonka mukaan ”työnantaja” vastaa työntekijän aiheuttamasta vahingosta riippumatta siitä, onko kyseessä palkattu vai vapaaehtoinen työntekijä. Spontaaneja vapaaehtoisia käyttävä viranomainen tai organisaatio vastaa siis omaisuus- ja vastaavista vahingoista, joita spontaanit vapaaehtoiset mahdollisesti aiheuttavat operaation yhteydessä.

c) Vahingon rajoittamisvelvollisuus

Useimpien vakuutussovimusten mukaan vakuutuksenottajan on pyrittävä torjumaan ja rajoittamaan vahinkoja niin paljon kuin mahdollista. Lisäksi yleensä sovitaan, että vakuutusyhtiöllä on oikeus toteuttaa vahinkoa rajoittavia toimenpiteitä vakuutuksenottajan puolesta.

Jos tilanne on sellainen, että spontaani vapaaehtoinen joutuu vahingoittamaan esineitä tai välineitä operaation aikana, hän on velvollinen huolehtimaan vahingon

minimoinnista. Jos spontaani vapaaehtoinen rikkoo esimerkiksi suuren lasioven talossa, jota uhkaa tulva, on tärkeää, että rikottu ovi suojataan esimerkiksi pressulla.

Liite 2 Suomen lainsäädäntö

Pelastuslain (379/2011) pykälät

37 §

Velvollisuus osallistua pelastustoimintaan

Jos ihmisen pelastamiseksi tai onnettomuuden torjumiseksi on välttämätöntä, pelastustoiminnan johtajalla on oikeus määrätä palo- ja onnettomuuspaikalla tai sen läheisyydessä oleva työkykyinen henkilö, jolla ei ole pätevää syytä esteenä, avustamaan pelastustoiminnassa. Pelastusviranomaisella on vastaavassa tilanteessa oikeus, jos tilanteen hallitseminen ei muuten ole mahdollista, määrätä onnettomuuskunnassa oleskelevia työkykyisiä henkilöitä viipymättä saapumaan palo- tai onnettomuuspaikalle ja avustamaan pelastustoiminnassa. Tehtävästä on oikeus kieltäytyä vain pätevästä syystä.

Onnettomuus- ja vaaratilanteissa ovat muutkin palokunnat kuin 25 §:ssä tarkoitetut sopimuspalokunnat pelastustoiminnan johtajan yleisen määräysvallan alaisia, teollisuus- tai muun laitoksen palokunta kuitenkin vain, jos laitoksen turvallisuus ei siitä vaarannu.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu määräys voidaan antaa olemaan voimassa, kunnes järjestäytynyttä apua on riittävästi palo- tai onnettomuuspaikalla. Määräys voidaan antaa kuitenkin enintään vuorokauden ajaksi kerrallaan, ja se voidaan uudistaa enintään yhden kerran. Pelastustoimintaa avustamaan määrätyllä henkilöllä on oikeus saada todistus pelastustyöhön osallistumisesta.

Pelastustoimintaan määrätty ei saa lähteä palo- tai onnettomuuspaikalta, ennen kuin pelastustoiminnan johtaja on antanut siihen luvan.

- - -

103 §

Pelastustoiminnassa sattuneen tapaturman ja ammattitaudin korvaaminen (24.4.2015/470)

Pelastustoiminnassa tai väestönsuojelutehtävissä sattuneesta tapaturmasta tai siinä saadusta ammattitaudista suoritetaan korvausta valtion varoista samojen perusteiden mukaan kuin työtapaturma- ja ammattitautilaissa (459/2015) säädetään työtapaturmasta ja ammattitaudista. Korvaus suoritetaan vain siltä osin kuin vahingoittuneella ei ole oikeutta vähintään samansuuruiseen korvaukseen muun lain mukaan. Korvausta suoritetaan niille, jotka: (24.4.2015/470)

- 1) ovat 3 §:ssä säädetyn toimintavelvollisuuden perusteella ryhtyneet omatoimisiin pelastustoimenpiteisiin;
- 2) kuuluvat 25 §:ssä tarkoitettuun sopimuspalokuntaan tai muuhun sopimuksen tehneeseen yhteisöön mutta eivät ole oikeutettuja korvauksiin työtapaturma- ja ammattitautilain mukaan; (24.4.2015/470)
- 3) on 37 §:n 1 momentin mukaisesti määrätty avustamaan pelastustoiminnassa;
- 4) ovat vapaaehtoisesti osallistuneet pelastustoimintaan 51 §:ssä tarkoitetulla tavalla; tai
- 5) on 67 §:n perusteella määrätty väestönsuojelukoulutukseen.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu korvaus maksetaan kuitenkin aina, jos tapaturma on sattunut tai ammattitauti aiheutunut käytettäessä teollisuus- tai laitospalokuntaa pelastustoimintaan laitoksen ulkopuolella.

Mitä 1 momentissa säädetään, koskee myös sopimuspalokunnan ja muun 25 §:n mukaisesti sopimuksen tehneen yhteisön tämän lain mukaista koulutustoimintaa ja sopimuksen mukaisiin tehtäviin liittyvää kiinteistön ja kaluston hoitoa sekä ensivastetoimintaa.

Asian, joka koskee korvauksen suorittamista tämän pykälän nojalla valtion varoista, käsittelee Valtiokonttori. Korvausasian käsittelyyn ja muutoksenhakuun korvausasiassa annettuun päätökseen sovelletaan työtapaturma- ja ammattitautilain säännöksiä. (24.4.2015/470)

Liite 3 Norjan lainsäädäntö

Operaatioihin liittyvä lainsäädäntö

Avunanto-oikeus ja -velvollisuus

Norjan lainsäädännössä (esimerkiksi rikoslaissa (straffeloven), tieliikennelaissa (vegtrafikkloven), palo- ja räjähdysuojelulaissa ja terveydenhuoltohenkilöstöä koskevassa laissa (helsepersonelloven)) on useita avunantovelvollisuutta koskevia säännöksiä, jotka koskevat sekä tapahtumassa osallisina olevia että paikalle saapuvia ulkopuolisia henkilöitä.

Tapahtuman on oltava sellainen, että laissa säädetty hengen ja terveyden vaaraa ja vahingon vaaran laajuutta koskevat edellytykset täyttyvät.

Avunanto-oikeus

Norjan lainsäädännössä on säännöksiä, jotka antavat henkilölle oikeuden toimia kolmannen osapuolen auttamiseksi.

Pakkotila (rikoslain 17 §)

Pakkotila antaa tietyin tarkemmin määritellyin ehdoin oikeuden tehdä rangaistava teko hätätilanteessa ilman, että siitä seuraa rangaistus. Säännös on vastaava kuin Tanskan lainsäädännössä.

Asiainhuolto (negotiorum gestio)

Laissa vahvistamaton sääntö tilanteesta, jossa henkilö toimii oma-aloitteisesti toisen henkilön puolesta kyseisen henkilön ollessa väliaikaisesti estynyt valvomasta etujaan. Kyseessä on oikeudellinen käsite, joka tarkoittaa sitä, että henkilö huolehtii toisen henkilön eduista hänen puolestaan ilman ennalta annettua hyväksyntää tai esitettyä pyyntöä. Tätä oikeudellista periaatetta sovelletaan useimmissa länsimaissa, ja se on vastaava kuin Tanskan lainsäädännössä.

Avunantovelvollisuus

Rikoslain 287 §

Avunantovelvollisuuden laiminlyönti

Se, joka ei auta kykynsä mukaan henkilöä, joka on ilmeisessä hengenvaarassa tai jolle on ilmeinen vaara aiheutua huomattava ruumiinvamma tai terveysvahinko, tuomitaan sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi. Samaan rangaistuksen tuomitaan myös se, joka ei asiasta ilmoittamalla tai muulla tavoin yritä kykynsä mukaan torjua tulipaloa, tulvaa, räjähdystä tai vastaavaa onnettomuutta, josta aiheutuu hengenvaara tai huomattavan ruumiinvamman tai terveysvahingon vaara.

Pykälän 1 momentin mukaisen avunantovelvollisuuden laiminlyönnistä ei rangaista, jos velvollisuuden täyttäminen ei ole mahdollista ilman itselle tai muille aiheutuvaa erityistä vaaraa tai uhrautumista.

Tieliikennelain 12 §

Jokaisen, joka omasta syystään tai ilman omaa syytä, joutuu liikenneonnettomuuteen, on pysähdyttävä heti ja autettava loukkaantuneita henkilöitä ja eläimiä sekä muutoin osallistuttava onnettomuuden johdosta tarpeellisiin toimiin. Tämä velvollisuus koskee tarvittaessa myös muita, jotka ovat lähistöllä tai jotka saapuvat paikalle.

Terveystieteiden henkilöstöä koskevan lain 7 §

Terveystieteiden henkilöstön on annettava heti kykynsä mukaan hoitoa, kun hoidon oletetaan olevan ehdottoman välttämätöntä. Välttämätöntä hoitoa on potilaan ja käyttäjän oikeuksia koskevan lain (pasient- og brukerrettighetsloven) 4-9 §:stä johtuvien rajoituksien annettava, vaikka potilas ei kykenisi antamaan suostumustaan ja vaikka potilas vastustaisi hoitoa.

Palo- ja räjähdysuojelulain 5 §:n 3 momentti

Jokainen, joka oleskelee tulipalo-, räjähdys- tai muun onnettomuuspaikan läheisyydessä, on velvollinen kykynsä mukaan tekemään kaiken mahdollisen haittavaikutusten rajoittamiseksi.

Palo- ja räjähdysuojelulain 5 §:n 4 momentti

Jokainen on velvollinen osallistumaan palotoimen pelastus- ja sammutustyöhön, jos operaation johtaja niin vaatii, sekä antamaan operaatiota varten käytettäväksi omaisuutta, rakennuksia, välineistöä ja mahdollisesti henkilöstöä. Yksityishenkilön aineelliseen omaisuuteen voidaan kajota, jos se on välttämätöntä pelastusoperaation suorittamiseksi tai vahingon rajoittamiseksi. Yksityiseen omaisuuteen kajoaminen on mahdollista kuitenkin vain, jos se on välttämätöntä hengen pelastamiseksi tai sellaisen omaisuuden suojaamiseksi, joka on arvokkaampaa kuin omaisuus, joka menetetään tai voidaan menettää kajoamisen yhteydessä.

Jokainen täysi-ikäinen henkilö voidaan määrätä osallistumaan palotoimen toimintaan. Tämä koskee lähinnä suunniteltua toimintaa, mutta sitä voidaan luultavasti soveltaa myös äkillisessä tilanteessa.

Ilmoitusvelvollisuus

Lainsäädännössä, esimerkiksi lastensuojelulaissa (barnevernloven), maankäyttö- ja rakennuslaissa (plan- og bygningsloven), tieliikennelaissa ja päihteettömyyttä koskevassa laissa (avholdspliktloven), on useita säännöksiä erityyppisestä ilmoitusvelvollisuudesta. Olennaisinta tässä yhteydessä on velvollisuus ilmoittaa

tapahtumasta, josta aiheutuu hengen ja terveyden vaara tai joka voi aiheuttaa vahinkoa arvokkaalle omaisuudelle.

Palo- ja räjähdysuojelulain 17 §

Jokainen on tulipalon, räjähdys tai muun onnettomuuden sattuessa velvollinen ilmoittamaan tapahtuneesta vaarassa oleville viipymättä ja tekemään tarvittaessa ilmoituksen hätäkeskukseen. Sama pätee tällaisen onnettomuuden uhatessa.

Pääsy yksityiseen kiinteistöön

Norjassa vain poliisilla on yleisen valtuuden puitteissa oikeus hankkia voimakeinoin pääsy yksityiseen kiinteistöön. Äkillisessä tilanteessa myös muilla, mukaan lukien muilla pelastusviranomaisilla, on kuitenkin oikeus käyttää voimakeinoja pääsyn hankkimiseksi – joko suoraan lain säännösten nojalla tai hätävarjeluun turvautuen.

Palo- ja räjähdysuojelulain 5 §:n 4 momentti

Palotoimen johtaja voi määrätä antamaan käytettäväksi omaisuutta, rakennuksia, välineistöä ja henkilöstöä 5 §:n 4 momentin puitteissa. Henkilöstö, luultavasti myös spontaanit vapaaehtoiset, suorittaa käyttöönoton palotoimen johdolla.

Avustaminen pelastustoiminnassa

Palo- ja räjähdysuojelulain 12 §:n 1 momentin a kohta

Spontaaneja vapaaehtoisia voidaan määrätä osallistumaan palo- ja pelastustoimintaan saman säännöksen nojalla, mutta eri asemassa. Säännös liittyy ensisijaisesti äkillisiin tilanteisiin.

Väestönsuojelulain (sivilbeskyttelsesloven) 18 §

Talon omistaja tai käyttäjä voidaan velvoittaa avustamaan viranomaisia majoittamalla evakuoituja. Riippumatta siitä, tarjoavatko spontaanit vapaaehtoiset yksityistä majoitusta, kunnan vastuulla on huolehtia majoituksesta tapahtumapaikan läheisyydessä.

Sisäinen valvonta, järjestelmällinen terveys-, turvallisuus- ja ympäristötyö

Sisäinen valvonta tarkoittaa järjestelmällisiä toimia, joiden tarkoituksena on varmistaa, että jokainen yritys suunnittelee, järjestää, toteuttaa ja ylläpitää toimintaansa terveys-, turvallisuus- ja ympäristölainsäädännössä vahvistettujen vaatimusten mukaisesti. Sisäistä valvontaa koskeva asetus (internkontrollforskriften) pohjautuu palo- ja räjähdysuojelulakiin, työympäristölakiin (arbeidsmiljøloven), tuotevalvontalakiin (produktkontrollloven) ja sähkövalvontalakiin (el-tilsynsloven).

Sisäinen valvonta tarkoittaa siis sitä, että yrityksen on johdon on huolehdittava mahdollisten onnettomuuksien kartoittamisesta ja niitä estävien toimien toteuttamisesta.

Työympäristölain ja palo- ja räjähdys-suojelulain soveltamisalaan kuuluvaan työhön sovelletaan järjestelmällistä turvallisuustyötä koskevaa vaatimusta.

Vaikka yksittäistä vapaaehtoista ei lähtökohtaisesti pidetä työntekijänä, Norjan työsuojeluviranomaisen (Arbeidstilsynet) mukaan on selvää, että järjestäjillä on kuitenkin työsuojelulain mukaisia velvollisuuksia. Tämä pätee erityisesti niihin lain säännöksiin, joiden tarkoituksena on suojella työntekijöiden terveyttä ja turvallisuutta sekä ympäristöä. Vapaaehtoistyön järjestäjän on siis oletettava, että se on vastuussa vapaaehtoisten terveydestä ja turvallisuudesta sekä ympäristöstä.

Kaikentyyppistä vapaaehtoistyötä koskevana pääsääntönä on, että järjestäjän vastuulla on ehkäistä onnettomuuksia toteuttamalla järjestelmällisiä toimia, joilla varmistetaan toiminnan suunnittelu, järjestäminen, toteuttaminen ja ylläpitäminen työympäristölain vaatimusten mukaisesti.

Ei-toivottujen tapahtumien ehkäisemiseksi on tärkeää selvittää, millaisia vaaroja voi syntyä, mitä voi tapahtua ja kuinka todennäköisesti jotain tapahtuu (riskianalyysi). Sen jälkeen järjestäjän on selvitettävä, miten tapahtumat voidaan estää ja mitä tehdään, jos tapahtumat siitä huolimatta toteutuvat.

Vapaaehtoisille yleensä annettavia tehtäviä ovat esimerkiksi yksinkertaiset siivoustyöt, pysäköinnin valvonta ja lippujen myynti. Raskaat ja mahdollisesti vaaralliset rakennustyöt saattavat sitä vastoin olla liian monimutkaisia vapaaehtoisille. Arbeidstilsynet on määrittänyt joukon kriteerejä sen arvioimiseksi, voidaanko vapaaehtoisia pitää työntekijöinä festivaaleilla. Näiden kriteerien perusteella olisi arvioitava, mihin tehtäviin spontaaneja vapaaehtoisia voidaan sijoittaa valmiustoiminnassa.

Seuraavien teoriaan ja käytäntöön perustuvien kysymysten avulla voidaan selvittää, olisiko vapaaehtoiset mahdollisesti luokiteltava työntekijöiksi:

- Onko vapaaehtoinen määrätty tekemään työtä tiettyinä ajankohtana tai ajanjaksona vaiko voiko hän itse päättää, milloin hän haluaa osallistua?
- Tuleeko vapaaehtoiselle seuraamuksia, jos hän ei saavu sovittuna aikana?
- Minkä tyyppisiä suoritettavat tehtävät ovat?
- Vaatiiko työ erityistä osaamista?
- Onko työ vaarallista?

- Mikä on vapaaehtoisen saama arvo verrattuna hänen tekemänsä työn arvoon?
- Kuinka kauan ja kuinka monta päivää vapaaehtoinen työskentelee?
- Järjestäytyvätkö vapaaehtoiset ryhmiin työn aikana, johtaako työtä toinen vapaaehtoinen vai johtavatko sitä järjestäjän edustajat?
- Ovatko vapaaehtoiset velvollisia osallistumaan myöhempiin järjestelyihin?

Vakuutukset operaatioiden yhteydessä

Työtapaturmavakuutus

Työtapaturmavakuutuslain (yrkesskadeforsikringsloven) mukaan työntekijällä tarkoitetaan jokaista, joka tekee työtä tai suorittaa tehtävän työnantajan palveluksessa, mukaan lukien muut julkisen vallan palveluksessa työskentelevät. On epävarmaa, kuuluvatko spontaanit vapaaehtoiset työtapaturmavakuutuksen piiriin.

Työtapaturmavakuutuslaki ei koske yksityishenkilöille tai yksityisille järjestöille, yhdistyksille ja muille vastaaville tehtävää palkatonta työtä tai suoritettavaa palkatonta tehtävää.

Asetuksen poikkeusta ei sovelleta yksityisiin järjestöihin ja yhdistyksiin, jotka harjoittavat laajasti kaupallista toimintaa. Ne ovat siksi velvollisia vakuuttamaan vapaaehtoiset, mutta tämä ei päde spontaaneihin vapaaehtoiisiin.

Talkoovakuutus

Talkoovakuutus kattaa järjestetyt talkoot. Kyseessä on tapaturmavakuutus, josta korvataan vain kuolema ja pysyvä haitta. Lähtökohtana on, että talkoihin osallistuu vapaaehtoisia, jotka liittyvät läheisesti talkoilla tehtävään työhön. Tämä tuskin koskee spontaaneja vapaaehtoisia.

Tapaturmavakuutus

Talkootyötä varten voidaan ottaa oma tapaturmavakuutus, mutta se ei koske spontaaneja vapaaehtoisia.

Julkisen sektorin päätyöehtosopimus (Hovedtariffavtalen) mahdollistaa korvauksen maksamisen valtion ja kuntien työntekijöille, mutta spontaanit vapaaehtoiset tuskin kuuluvat järjestelmän piiriin. Spontaanit vapaaehtoiset kattaa luultavasti oma tapaturmavakuutus.

Edellytyksenä on Norjan sosiaaliturvajärjestelmään kuuluminen: työtapaturmavakuutus ei kata ulkomaisia vieraita tai matkailijoita.

Aineellinen vahinko

Aineellisen vahingon aiheuttaminen johtaa yleensä korvausvelvollisuuteen.

Työnantajavastuu

Työnantaja vastaa työntekijän teoista työnantajalle suoritettavan työn aikana. Tämä pätee myös korvausvelvollisuuteen johtaviin tekoihin. Työntekijällä tarkoitetaan jokaista, joka tekee työtä tai suorittaa tehtävän työnantajan palveluksessa. Kyseessä voi olla palkattu työntekijä tai yksittäinen toimeksianto ja näin ollen luultavasti myös työhön sijoitettu spontaani vapaaehtoinen.

Korvausvelvollisuuteen johtaa yleensä aineellisen vahingon aiheuttaminen, mutta se voi koskea myös henkilövahinkoja.

Vahinkoa rajoittavat toimenpiteet

Aiheutunutta vahinkoa on yleisen velvollisuuden mukaisesti yritettävä rajoittaa niin paljon kuin mahdollista. Työnantaja voi myös konkreettisen kohtuullisuusarvioinnin perusteella hakea takaisin maksamaansa korvausta. Tärkeitä seikkoja ovat tässä yhteydessä vahingon laajuus, työntekijän osoitettu syyllisyys, maksukyky ja mahdolliset muut olosuhteet. Muihin olosuhteisiin kuuluvat myös vahingon kärsineen omat olosuhteet.

Liite 4 Ruotsin lainsäädäntö

Ruotsin lainsäädäntö

Lailla säännellään osallistumista pelastusoperaatioon osallistumisvelvollisuuden perusteella sekä osallistumista vapaaehtoisesti pelastustoiminnan johtajan suostumuksella. Jäljempänä käsitellään tarkemmin vaatimuksia, jotka koskevat osallistumisvelvollisuuden perusteella sekä vapaaehtoisesti pelastustoiminnan johtajan suostumuksella osallistuvia.

Spontaanista vapaaehtoisesta eli ”laupiaasta samarialaisesta”, joka esimerkiksi antaa ensimmäisenä apua liikenneonnettomuuden yhteydessä tai aloittaa sydänpysähdysten saaneen henkilön painelu-puhalluselvytyksen kaupungilla, ei ole minkäänlaista sääntelyä Ruotsissa. Missään ei säädetä, että ensimmäisenä tapahtumapaikalla olevan olisi ryhdyttävä muihin toimiin kuin kutsuttava apua onnettomuuksilta suojautumisesta annetun lain (LSO) 2 luvun 1 §:n mukaisesti. Myöskään mitään rangaistussäännöstä ei ole sellaisen tilanteen varalta, jossa joku ei ryhdy toimiin hätässä olevan auttamiseksi parhaan kykynsä mukaan (merellä sovelletaan eri sääntöjä).

Yksittäisen henkilön puuttumisvelvollisuus

Ruotsin lainsäädännössä ei ole säännöksiä yksittäistä kansalaista koskevasta yleisestä puuttumisvelvollisuudesta. Perusperiaatteena on kuitenkin, että yksittäisellä henkilöllä on ensisijainen vastuu hengen ja omaisuuden suojaamisesta ja onnettomuuksien estämisestä. Onnettomuuksien estämiseen ja tapahtuneiden onnettomuuksien seurausten rajoittamiseen tähtäävien toimien toteuttaminen ja kustantaminen kuuluu ensi sijassa yksittäiselle henkilölle.

Toimintavelvollisuus

Ruotsin lainsäädännössä on kuitenkin säännöksiä tietyistä toimintavelvollisuuksista. Esimerkiksi onnettomuuksilta suojautumisesta annetun lain (2003:778) 2 luvun 1 §:n mukaan sen, joka huomaa tai saa muulla tavoin tietää tulipalon syttyneen tai sellaisen onnettomuuden tapahtuneen, joka aiheuttaa vaaraa jonkun hengelle tai vakavaa vaaraa jonkun terveydelle, on mahdollisuuksien mukaan varoitettava vaarassa olevia ja tarvittaessa kutsuttava apua.

Liikenneasetuksen (trafikförordningen) 2 luvun 8 §:n mukaan tienkäyttäjän, joka on ollut osallisena liikenneonnettomuudessa, on jätävä paikalle ja kykynsä mukaan autettava loukkaantuneita ja osallistuttava onnettomuuden johdosta tarpeellisiin toimiin.

Merilaissa (sjölagen) on vielä päälliköiden puuttumisvelvollisuutta koskevia muita säännöksiä.

Osallistumisvelvollisuus

Ennen kaikkea Ruotsin lainsäädännössä säädetään pelastustoiminnan johtajan mahdollisuudesta hankkia lisää henkilöresursseja pelastusoperaatiota varten. Onnettomuuksilta suojautumisesta annetun lain 6 luvun 1 §:n mukaan kaikki 18–65-vuotiaat ovat pelastustoiminnan johtajan pyynnöstä velvollisia osallistumaan pelastusoperaatioon (ns. osallistumisvelvollisuus). Osallistumisvelvollisuuden perusedellytyksenä on sellaisen tapahtuman sattuminen, että vastuu pelastusoperaatiosta kuuluu julkiselle vallalle. Tällaisen operaation perusteena on silloin otettava huomioon nopean puuttumisen tarve, uhattuna olevan intressin merkitys, operaation kustannukset ja muut olosuhteet. Toisena edellytyksenä on, että pelastustoiminnan johtaja katsoo osallistumisvelvollisuuden perusteella osallistumisen tarpeelliseksi ja että pyydetty henkilö on tietojensa, terveytensä ja ruumiinvoimiensa puolesta kykenevä osallistumaan. Osallistumisvelvollisuuden käytöstä on tehtävä 6 §:n mukainen kirjallinen päätös.

Osallistumisvelvollisuus antaa pelastustoiminnan johtajalle mahdollisuuden määrätä henkilöitä osallistumaan pelastusoperaatioon, kun henkilöresursseja tarvitaan lisää. Osallistumisvelvollisuuden noudattamatta jättämisestä voidaan tuomita sakkoon onnettomuuksilta suojautumisesta annetun lain 10 luvun 3 §:n mukaisesti.

Korvaus

Osallistumisvelvollisuuden perusteella osallistuneella on oikeus saada kohtuullinen korvaus matkoista, ylläpidosta, työstä ja ajanhukasta aiheutuneista kustannuksista sekä vaatteille ja muulle henkilökohtaiselle omaisuudelle aiheutuneista vahingoista. Tästä säädetään lain 7 luvun 4 §:ssä. 4 § Kunta päättää korvauksesta ja maksaa sen 8 §:n mukaisesti. Työstä ja ajanhukasta suoritettavan korvauksen on vastattava korvausta, joka maksetaan muille kuin kokoaikaisesti kunnan pelastuspalvelutoiminnassa työskenteleville onnettomuuksilta suojautumisesta annetun asetuksen (förförordning om skydd mot olyckor) 6 luvun 4 §:n mukaisesti. Lain 7 luvun 5 §:stä ilmenee, että pelastuspalveluun osallistuneeseen sovelletaan sosiaalivakuutuskaaren (socialförsäkringsbalk) säännöksiä henkilövahingon korvaamisesta.

Vapaaehtoisena toimiminen

Edellä mainittu 4 §:n ja 5 §:n mukainen oikeus korvaukseen koskee myös niitä, jotka toimivat vapaaehtoisina pelastustoiminnan johtajan suostumuksella.

Työympäristö

On epäselvää, kuuluvatko pelastustoiminnan johtajan suostumuksella vapaaehtoisesti osallistuvat kokonaan työympäristölain (arbetsmiljölagen) piiriin, sillä työympäristölain 1 luvun 3 §:n mukaan työntekijään rinnastetaan vain lakisääteisessä tehtävässä toimivat. Ruotsin turvallisuusvirasto (Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB) suosittelee sen vuoksi, että osallistumisvelvollisuus ulotetaan koskemaan myös niitä, jotka ilmoittautuvat vapaaehtoisiksi pelastustoiminnan johtajalle. Näin heidät voidaan rinnastaa työympäristölaissa tarkoitettuun työntekijään.

Kirjaaminen

Pelastuspalvelun on kaikissa olosuhteissa kirjattava, ketkä toimivat vapaaehtoisina pelastustoiminnan johtajan suostumuksella, jottei jää epäselväksi, että heillä on oikeus korvaukseen onnettomuuksilta suojautumisesta annetun lain 6 luvun 4 §:n ja 5 §:n mukaisesti. Tämä on tärkeää myös selkeyteen ja avoimuuteen liittyvistä yleisistä hallinto-oikeudellisista syistä sekä siksi, että tiedetään, ketkä kuuluvat pelastusorganisaatioon. Kirjaaminen auttaa myös suunnittelemaan vapaaehtoisten käyttöä asianmukaisesti niin, että työympäristö säilyy hyvänä ja turvallisena.

Edellä esitetty koskee vain onnettomuuksilta suojautumisesta annetun lain mukaista toimintaa pelastusoperaatiossa. Muusta ei-palkatun henkilöstön käytöstä esimerkiksi ruokahuollon ja majoituksen järjestämiseen ei ole sääntelyä.

Järjestäytyneet vapaaehtoiset

Järjestäytyneiden vapaaehtoisten (esimerkiksi ruotsalaiset vapaaehtoiset maanpuolustusjärjestöt) korvauksista ja sopimuksista on ohjeita MSB:n julkaisussa "Fältguide för myndigheters samverkan med frivilliga/frivilligorganisationer i en kris". Julkaisussa suositetaan järjestäytyneiden vapaaehtoisten palkkaamista.

Liite 5 Inspiroivaa lisälukemista: ruotsalaiset raportit

Ruotsalaiset raportit

Västmanlandin metsäpalo vuonna 2014, pakolaisten tulo Ruotsiin vuonna 2015 ja metsäpalot kesällä 2018 ovat tapahtumia, joissa vapaaehtoisten kiinnostuksella ja avulla on ollut ratkaiseva merkitys. Samalla ne ovat tehneet selväksi, kuinka tärkeää julkisten toimijoiden on ottaa vastaan vapaaehtoisten – niin järjestäytyneiden vapaaehtoisten kuin järjestäytymättömien spontaanien vapaaehtoisten eli yleisön – apua.

Näistä tilanteista saadut kokemukset osoittavat kuitenkin, että erilaiset vaikeudet estävät vastaavia toimijoita käyttämästä vapaaehtoisia, myös järjestäytyneitä vapaaehtoisia.

Yhteistyön, sopimusten ja korvausten oikeudellisista ja taloudellisista edellytyksistä tarvitaan tietoa. Yksinkertaisista yhteistyömuodoista, jotka täyttävät viranomaisten vaatimukset esimerkiksi selkeistä vastuusuhteista ja valtuuksista, on puutetta. Toiset tuntevat myös epäluuloa ei-ammattimaisten vapaaehtoisten käyttöä ja heidän panostaan kohtaan.

Lue lisää julkaisusta *”Fältguide för myndigheters samverkan med frivilliga och frivilligorganisationer under en kris – En vägledning från MSB”*, 2016.
https://www.msb.se/Upload/Produkter_tjanster/Publikationer/MSB/F%c3%a4ltguide_n%202016-07-01.pdf

Kesän 2018 metsäpaloista saadut kokemukset osoittavat, että spontaaneille vapaaehtoisille on kysyntää, jos vapaaehtoisten käyttöä koordinoidaan niin, että heidän hallintansa helpottuu. Ruotsin Punainen Risti laati tällaisen kansallisen hallintajärjestelmän kesän 2018 metsäpalojen yhteydessä MSB:n toimeksiannosta.

Västmanlandin metsäpalo vuonna 2014

Yleisön auttamishalu on suuri Västmanlandin kesän 2014 metsäpalon kaltaisissa vakavissa tapahtumissa, jotka koskettavat lukuisia ihmisiä. Pelastustoiminnan johto päätti jo varhaisessa vaiheessa pyytää apua useilta julkisen sektorin ulkopuolisilta vapaaehtoisjärjestöiltä (vapaaehtoinen resurssiryhmä Frivilliga resursgruppen, FRG – ks. MSB:n Fältguide-julkaisu). Sekä järjestäytyneet että järjestäytymättömät vapaaehtoiset saivat operaation jälkeen runsaasti kiitosta työstään. Parempaa ohjausta

olisi kaivannut lahjoitusten hallinta, jossa oli liikaa käyttämättömiä resursseja ja joka siksi kuormitti operatiivista johtoa.

Ruotsin kriisinhallintajärjestelmässä niin arkisten onnettomuuksien kuin poikkeuksellisten tapahtumien hallinta tapahtuu alimmalla mahdollisella tasolla, lähtökohtana kuntien, lääninhallitusten ja hallituksen maantieteellinen aluevastuu. Tämä tarkoittaa, että niiden on tehtävä yhteistyötä asianomaisten julkisen sektorin sisäisten ja ulkopuolisten toimijoiden kanssa ennen kriisitilannetta, sen aikana ja sen jälkeen.

Mittuniversitetet-yliopiston tutkijat toteavat raportissaan *”Att använda, leda och samverka med frivilliga”*, että Ruotsi käyttää kriisinhallinnassa suhteellisen vähän vapaaehtoisia muihin maihin verrattuna. Tämä johtuu tutkijoiden mukaan ennen kaikkea siitä, että Ruotsilla on suuri julkinen sektori, joka vastaa kriisinhallinnasta, mutta osittain takana saattaa olla myös suhtautuminen vapaaehtoiisiin. Ammattimaiset pelastustyöntekijät suhtautuvat vapaaehtoiisiin usein kaksijakoisesti. Heidän mielestään vapaaehtoisten käytössä on sekä hyvät että huonot puolensa: vapaaehtoiset voivat olla suureksi avuksi, mutta aiheuttaa vastaaville toimijoille myös lisätyötä helpotuksen sijaan.

Lue lisää julkaisusta: *”Att använda, leda och samverka med frivilliga”*, Mittuniversitetet 2015. <https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/27544.pdf>

Västmanlandin vuoden 2014 metsäpaloa arvioitaessa kävi ilmi, että tukea ja resursseja tuli ajoittain niin paljon, että siitä aiheutui sekaannusta ja lisätyötä vastuuhenkilöille. Vapaaehtoisjärjestöjen johtamista pidetään yleensä helpompana kuin yksittäisten vapaaehtoisten johtamista. Joskus syntyy kuitenkin kiistaa siitä, kuka vastaa mistäkin. Tutkijat neuvovat eri tahoja tutustumaan toisiinsa. Jos viranomaiset ottavat vapaaehtoisjärjestöt mukaan jo suunnittelutyöhön ja kriisitilanteita harjoitellaan yhdessä, ihmiset ymmärtävät toisiaan paremmin ja oppivat työskentelemään ryhmässä. Muualta saapuvia spontaaneja vapaaehtoisia on valmiuskoordinaattoreiden mielestä kaikkein vaikein ohjata. Paikkakuntalaiset tietävät usein, mitä tarvitaan, mutta vapaaehtoiset, joille alue on vieras, tarvitsevat enemmän ohjausta.

- Monet vapaaehtoiset – sekä paikallinen väestö että ammattimaiset vapaaehtoiset – antoivat tärkeän panoksen, joka vaikutti myönteisesti näkemykseen vapaaehtoisista käyttökelpoisena resurssina kriisitilanteessa.
- Paikallisesti tarvitaan enemmän tietoa siitä, voidaanko vapaaehtoisia käyttää ja milloin ja miten heitä voidaan käyttää. Yhteistyötä tekevät vakiintuneet paikalliset vapaaehtoisjärjestöt vahvistavat paikallista valmiutta.

- On tärkeää, että johtoesikunnalla on hyvä johtamiskyky ja kyky koordinoida vapaaehtoisresursseja. Lahjoitusten hallinta oli suuri haaste, joka kuormitti operatiivista johtoa.
- Avoimuus ottaa vastaan teleyhteyksistä tietävien (vieläpä nuorten!) apua ratkaisi yhteysongelmat. Operaation johdon hierarkkiset rakenteet voivat estää ratkaisujen tekemistä, mutta ei tällä kertaa!

Pakolaisten tulo Ruotsiin vuonna 2015

Vuoden 2015 pakolaisaallon aikana MSB:n tehtävänä oli koordinoida vastaavien toimijoiden työtä Ruotsin pakolaistilanteen hallinnassa. Kansalaisyhteiskunnan apua tarvittiin kiireesti, ja monet – sekä järjestäytyneet että järjestäytymättömät – vapaaehtoiset auttoivat ilman taloudellista korvausta. Useimmilla vastuuviranomaisilla ei ollut kokemusta yhteistyöstä vapaaehtoisten kanssa, joten MSB tuki niitä antamalla tietoa ja välittämällä järjestäytyneiden vapaaehtoisjärjestöjen apua. Apua antoivat lähinnä vapaaehtoiset maanpuolustusjärjestöt, jotka on erityisesti koulutettu tukemaan kriisivalmiustoimijoita kriisitilanteessa.

Lue lisää julkaisusta: *"Fältguide för myndigheters samverkan med frivilliga och frivilligorganisationer under en kris – En vägledning från MSB"*, 2016.
https://www.msb.se/Upload/Produkter_tjanster/Publikationer/MSB/F%c3%a4ltguide_n%202016-07-01.pdf

Tietoa tarvittiin myös siitä, miten olisi meneteltävä sellaisten spontaanien vapaaehtoisten kanssa, jotka alkoivat toimia organisoidun avustustoiminnan ulkopuolella omin päin.

- Julkisten toimijoiden oli vaikea tietää, miten vapaaehtoisia voitiin käyttää resurssina ja millainen vastuu toimijoilla oli vapaaehtoisten resurssien koordinoinnista. Suuren kriisin yhteydessä toimijoiden on oltava varautuneita käyttämään vapaaehtoisia selviytyäkseen kriisistä.

Tutkimus kokemuksista

Vapaaehtoisresurssien koordinoinnista vuoden 2015 pakolaistilanteessa saatuja kokemuksia käsitellään seuraavassa MSB:n keväällä 2016 teettämässä haastattelututkimuksessa:

"Frivilligresurser under flyktingsituationen – frivilliga försvarsorganisationer och trossamfunds förmåga att möta samhällets behov hösten 2015"
Försvarshögskolan/Crismart, MSB:n toimeksiannosta. Tutkimus perustuu paikallis-

alue- ja keskustason viranomaisten edustajien sekä vapaaehtoiisiin maanpuolustusjärjestöihin, uskonnollisiin yhteisöihin ja muihin kansalaisyhteiskunnan organisaatioihin kuuluvien vapaaehtoisten haastatteluihin.

Lue lisää julkaisusta: <https://www.fhs.se/arkiv/berattelser/2017-02-27-frivilliga-stottade-samhallet-under-flyktingsituationen.html>

Spontaania vapaaehtoisuutta koskeva ISO-standardi

Ruotsin vuoden 2015 pakolaistilanteesta saadut kokemukset osoittivat, että tarvitaan tietoa siitä, mitä spontaanien vapaaehtoisten kanssa tehtävässä yhteistyössä on otettava huomioon. MSB osallistui näiden kokemusten johdosta kansainvälisen ISO-standardin ”Samhällets resiliens – Vägledning för planering av spontanfrivilligas engagemang” (englanniksi ”Community resilience – Guidelines for planning the involvement of spontaneous volunteers”) laatimiseen.

Standardi julkaistiin vuonna 2017 englanniksi, ja MSB rahoitti vuonna 2018 sen kääntämisen ruotsiksi. MSB aikoo laatia lyhyen ”tarkistuslistan” spontaanien vapaaehtoisten käytöstä Ruotsissa. Lisätietoja ISO-standardista ja sen ostamisesta: <https://www.sis.se/produkter/foretagsorganisation/foretagsorganisation-och-foretagsledning-ledningssystem/foretagsorganisation/ss-iso-223192019/>

Terrori-isku Drottninggatanilla vuonna 2017

Drottninggatanilla Tukholmassa 7. heinäkuuta tapahtuneen terrori-iskun jälkeen useat pelastusorganisaatiot, vartijat, lääkärit ja vapaaehtoiset auttoivat yhdessä loukkaantuneita ja pelastivat ihmishenkiä. MSB sai tehtäväksi arvioida, miten tilanne hoidettiin alkuvaiheessa. MSB:n johtopäätöksenä oli, että kokonaisuutena arvioiden yhteiskunta hoiti alkuvaiheen pääosin hyvin. Koska tapahtuma sattui arkipäivänä päiväsaikaan, poliisi, sairaanhoito ja palotoimi pystyivät reagoimaan nopeasti. Kuten kaikkien tapahtumien ja yhteiskunnan kriisitilanteiden yhteydessä, tapahtumasta saatiin oppia ja kokemuksia ja havaittiin tarpeita, jotka on syytä ottaa huomioon kriisivalmiuden kehittämiseksi ja parantamiseksi.

Lue lisää: <https://www.msb.se/sv/Om-MSB/Nyheter-och-press/Nyheter/Nyheter-fran-MSB/MSBs-utvardering-Snabb-och-kraftfull-insats-i-samband-med-attentatet-pa-Drottninggatan/>

- Yksittäisten henkilöiden toiminta ja riskinotto ylittivät monessa tapauksessa yhteiskunnan odotukset.
- Ihmisten on saatava lisää tietoa ensiavun antamisesta ja painelupuhalluselvytyksestä, koska loukkaantuneen henkiinjäämisen kannalta voi olla

ratkaisevaa, jos tapahtumapaikalla oleva ei pysty aloittamaan pelastustoimia ennen ammattilaisten saapumista.

Vinkki tutkimuksesta, joka käsittelee pelastuspalvelun yhteistyöhankkeita vapaaehtoisten kanssa Ruotsissa

Vuonna 2016 tehdyssä tutkimuksessa ”Organiserade räddningsinsatser med frivilliga – CARER” tarkastellaan hankkeita, joissa vapaaehtoiset osallistuvat organisoituun pelastuspalvelutoimintaan, ja selvitetään, miten tapaturmavakuutusta, rahoitusta, koulutusta, varusteita ja vapaaehtoisten hälyttämistä koskevat kysymykset on ratkaistu. Ruotsin lainsäädäntöä vapaaehtoisten osallistumisesta ns. arkisia onnettomuuksia koskeviin toimiin (pelastuspalvelulaki, LSO 2003:778) on tarpeen selvittää etenkin hälyttämisen osalta, koska se ratkaisee, pystyvätkö vapaaehtoiset auttamaan loukkaantunutta akuuttivaiheessa ennen pelastuspalvelun saapumista.

<https://www.msb.se/sv/Produkter--tjanster/Publikationer/Publikationer-fran-MSB/Organiserade-raddningsinsatser-med-frivilliga-presentation-av-nagra-verksamheter-som-initierades-i-Sverige-mellan-2010-2016>

Ruotsin metsäpalot kesällä 2018

Kansallinen koordinointi oli tarpeen, kun spontaanit vapaaehtoiset halusivat auttaa pelastustoimissa eri puolilla Ruotsia riehuneiden metsäpalojen yhteydessä. Ruotsin Punainen Risti otti tehtäväkseen tarpeiden ja resurssien yhteensovittamisen. Koordinointi tapahtui osittain järjestön verkkosivuilla olleiden kiinnostuksenilmaisujen kautta ja osittain kentällä paikoissa, joissa koordinointia eivät hoitaneet muut paikalliset vapaaehtoisjärjestöt, kuten kunnallinen Frivilliga Resursgruppen (FRG). Punainen Risti auttoi myös hankkimaan tarvikkeita pelastustyöntekijöille ja vapaaehtoisille.

<https://www.msb.se/sv/Om-MSB/Nyheter-och-press/Nyheter/Nyheter-fran-MSB/Nationella-samordningen-av-volontarer-vid-skogsbranderna-avslutas>

- Vapaaehtoisten avulle oli suuri tarve, mutta tarve ja osaamisen käyttö eivät aina kohdanneet, ja osa vapaaehtoisista ei saanut auttaa toivomallaan tavalla. Vapaaehtoisten käyttöön tarvitaan yhteisiä työskentelytapoja ja rakenteita, ja pelastuspalvelujen on pystyttävä määrittämään paremmin, millaista apua ne tarvitsevat.
- Toiminta kansallisella ja paikallisella tasolla helpottui suuresti, kun Punainen Risti koordinoi kansallisesti spontaanien vapaaehtoisten käyttöä ja huolehti resurssien ja tarpeiden yhteensovittamisesta. MSB huolehtii Punaisen Ristin toimeksiannon seurannasta myöhempiä samankaltaisia koordinointitarpeita silmällä pitäen.

- Vastaavat toimijat ovat halukkaampia käyttämään vapaaehtoisia, jos vapaaehtoisten hallintaa helpotetaan koordinoinnin avulla. Tämä on linjassa Ruotsin puolustuspoliittisen suuntauksen kanssa, jonka mukaan vapaaehtoisten käyttöä lisätään kriisitilanteissa ja korotetun valmiuden yhteydessä.
- Yleisön spontaania toimintaa on tärkeää puoltaa, mutta järjestäytyneitä vapaaehtoisia, jotka ovat harjoitelleet ja saaneet koulutusta ja joilla on valmiit sopimukset viranomaisten/toimijoiden kanssa (esimerkiksi erikoiskoulutetut vapaaehtoiset maanpuolustusjärjestöt), voidaan ottaa nopeammin käyttöön kiireisissä tilanteissa. <https://www.msb.se/sv/Insats--beredskap/Frivilliga-inom-krisberedskapen/Frivilliga-forsvarsorganisationer/>

Vapaaehtoisuuden käsitettä on laajennettava, ja vapaaehtoisiksi on luettava useampia ryhmiä, sanoo tutkija Veronika Strandh, joka tutkii kansalaisyhteiskunnan reagointia onnettomuuksiin ja kriiseihin kansainvälisestä ja ruotsalaisesta näkökulmasta. Yleisön ja kansalaisyhteiskunnan ottaminen mukaan kriisivalmiuteen sisältää sekä mahdollisuuksia että haasteita.

Liite 6 Inspiroivaa lisälukemista: suomalainen tutkimus

Viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen näkemykset itseorganisoidusta neljännen sektorin toiminnasta Suomessa

Alisa Puustinen, erikoistutkija, Pelastusopisto

Harri Raisio, yliopistonlehtori, Vaasan yliopisto

Spontaanien vapaaehtoisten ja emergenttien, tilanteessa syntyvien kansalaisryhmien rooli turvallisuutta edistävissä toiminnoissa kiinnostaa yhä enemmän niin Suomessa kuin maailmanlaajuisestikin. Osana laajempaa tutkimusta kolmannen sektorin roolista viranomaisten turvallisuustoiminnan tukena analysoimme yli 200 suomalaisen viranomaisen ja järjestötoimijan mielipiteitä spontaaneista vapaaehtoisista. Tiedot kerättiin haastattelujen ja pienryhmäkeskustelujen avulla, joiden yhtenä teemana olivat neljännen sektorin toimintaan liittyvät jännitteet. Haastateltavat kuuluivat useisiin erilaisiin julkisen sektorin ja kolmannen sektorin organisaatioihin.

Tutkimukseen perustuen neljännen sektorin voidaan määritellä koostuvan itseorganisoituneista toimijoista ja toimijoiden ryhmistä, jotka eivät kuulu mihinkään institutionalisoituneeseen organisaatioon tai järjestöön, ja jotka osallistuvat spontaanisti syntyvään lyhytaikaiseen toimintaan. Neljännen sektorin toimintaa ei sinällään tule tarkastella hyvänä tai huonona, vaan sitä on arvioitava kompleksisen tilannesidonnan dynamiikan pohjalta. Neljäs sektori voi aktivoitua kriisin tai katastrofin kaikissa vaiheissa osallistumalla sen aikana erilaisiin tehtäviin ja rooleihin. Neljännen sektorin toimijat pystyvät organisoitumaan toimintaan nopeasti ja toiminta mukautuu usein sujuvasti erilaisten virallisten organisaatioiden, järjestöjen sekä viranomaisten toimintamalleihin.

Neljännellä sektorilla nähdään olevan suuri potentiaali osana turvallisuutta edistäviä toimintoja. Haastateltavat mainitsivat usein neljännen sektorin nopeuden organisoitumisessa. Usein neljännen sektorin toiminta on jo alkanut ennen kuin viranomaiset pystyvät organisoitumaan äkillisissä kriiseissä. Nopeus ja impulsiivisuus ovat samalla myös ongelma.

Tutkimuksesta käy ilmi viranomaisten ja järjestötoimijoiden vahva halu kontrolloida neljännen sektorin toimintaa. Tämä halu näyttää olevan vahvempi kuin halu mahdollistaa neljännen sektorin toiminta. Mahdollistamisen ja kontrolloinnin välinen ristiriita yritetään usein ratkaista sulauttamalla neljännen sektorin toiminta osaksi institutionalisoitunutta järjestötoimintaa, jolloin sen katsotaan olevan joustavammin koordinoitavissa. Neljännen sektorin rooli muuttuu tällöin kuitenkin helposti vain

”ylimääräiseksi käsipariksi”, ja sen itseorganisoituva ja spontaani ominaisluonne häviää.

Yksityiskohtaisempi analyysi: Raisio, H., Puustinen, A., Norri-Sederholm, T. & Jalava, J. (2019). *”Those who agree to play on our terms will be taken in”: A qualitative study of the perceptions of public authorities and NGO representatives regarding self-organizing fourth-sector activity.* *Public Administration Quarterly* 43(3): 4–44.

Liite 7 Esimerkki spontaaneille vapaaehtoisille suunnatusta yleisesti tiedotusmateriaalista

TIETOA VAPAAEHTOISILLE VAKAVAN TAPAHTUMAN YHTEYDESSÄ

Toimintaperiaatteet

1. Kohtelee kaikkia kunnioittavasti ja arvokkaasti

Kaikenlaiseen syrjintään ja häirintään sovelletaan nollatoleranssia. Se tarkoittaa, että vapaaehtoisena sinun tulee kohdella kaikkia ihmisiä kunnioittavasti. Ketään yksittäistä henkilöä tai mitään ryhmää ei saa kohdella epäasiallisesti tai syrjiä etnisen tai sosiaalisen taustan, sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun, iän, uskonnon tai muun vakaumuksen, seksuaalisen suuntautumisen, vammaisuuden, kielen tai poliittisten mielipiteiden perusteella. Kukaan ei saa joutua seksuaalisen häirinnän kohteeksi.

2. Suojaa ihmisten yksityisyyttä

Käyttäytymisesi muita kohtaan tulee perustua heidän yksityisyytensä, kulttuurinsa ja elämäntapansa kunnioittamiseen. Tämä on erityisen tärkeää, kun kohtaat haavoittuvassa tilanteessa olevia ihmisiä, esimerkiksi traumatisoituneita pakolaisia, turvapaikanhakijoita tai henkilökohtaisia tai yleisiä kriisejä kohdanneita ihmisiä.

3. Suhtaudu torjuvasti seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja riistoon

Kaikenlainen seksuaalinen hyväksikäyttö ja seksipalvelujen ostaminen on kielletty. Tämä pätee myös lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja riistoon. Kaikenlainen seksuaalinen kanssakäyminen sellaisten ihmisten kanssa, joita sinun vapaaehtoisena tulee tukea, on kielletty.

4. Käytä resursseja oikein

Resursseja – niin henkilöresursseja kuin taloudellisia ja aineellisia resursseja – tulee käyttää vastuullisesti ja aiottuihin tarkoituksiin. Jos teet päätöksiä toiminnassa, sinun on arvioitava, ovatko kustannukset asianmukaisia. Kaikki saadut varusteet on palautettava tehtävän päätyttyä.

5. Älä käytä väärin luottamusasemaasi

Kun toimit vapaaehtoisena, saatat olla tekemisissä sellaisten ihmisten kanssa, jotka ovat tai katsovat olevansa riippuvuussuhteessa sinuun. Et saa koskaan käyttää asemaasi oman hyödyn tavoitteluun. Et saa myöskään antaa muita epäasianmukaisia etuja asemaasi käyttäen.

6. Torju kaikenlaisia petoksia ja korruptiota

Petoksiin ja korruptioon osallistuminen on kielletty. Korruptio tarkoittaa oman aseman käyttämistä epäasianmukaisten etujen tavoitteluun omaksi tai jonkun muun hyödyksi. Et saa antaa tai vastaanottaa lahjuksia, kuten rahaa, lahjoja, seksipalveluja tai muita etuja, yksittäisille ihmisille tai ryhmille / yksittäisiltä ihmisiltä tai ryhmiltä palveluksia vastaan. Lahjaa voidaan pitää lahjuksena, vaikka sen antaja ei ole tavoitellut etua itselleen. Jos yksittäinen henkilö tai ryhmä haluaa silti antaa sinulle kiitokseksi kukkia, suklaata tai muita muistolahjoja, niiden arvo ei saa ylittää Ruotsin lain sallimaa arvoa.

7. Älä käytä alkoholia tai huumeita tehtävän aikana

Vapaaehtoiset eivät saa käyttää alkoholia tai huumeita työssä. Alkoholin käyttö autolla ajaessa on kielletty, samoin huumeiden hallussapito ja käyttö kaikissa yhteyksissä – myös maissa, joissa säännöt ovat sallivampia kuin Ruotsissa.

8. Noudata turvallisuusmääräyksiä

Ihmisten turvallisuus on aina etusijalla taloudellisiin etuihin nähden. Sinulla on velvollisuus tutustua turvallisuutta ja kriisivalmiutta koskeviin ohjeisiin ja suuntaviivoihin ja noudattaa niitä. Sinun on myös aina noudatettava vastaavan esimiehen/johtajan akuutissa tilanteessa antamia ohjeita. Varo myös, ettet saata muita ihmisiä vaaraan.

Stressin hallinta ja itsehoito

Ennen operaatiota

- Määritä selvästi, kuinka paljon voit käyttää aikaa, äläkä ylitä sitä.
- Kerro tehtävästä perheellesi ja ystäville.
- Varmista, että tiedät, mitä sinulta odotetaan, ja olet saanut perehtyä tehtävään.

Operaation aikana

- Ole selvillä omista ja tehtävän rajoituksista.
- Huomaa, kun sinulla on nälkä tai jano tai olet väsynyt – ja pidä huolta itsestäsi. Tarkista myös lähelläsi olevien muiden vapaaehtoisten tilanne.
- Tee aina yhteistyötä muiden kanssa ja tukekaa toisianne.

Muista: Se, mitä teet, riittää. Varaa aikaa vapaalla oloon ja lepäämiseen. Pidä huolta itsestäsi, niin jaksat auttaa muita.

Operaation jälkeen

- Tee jotain sellaista, mistä pidät.
- Hae tukea ihmisiltä, joihin luotat.

Esimerkkejä reaktioista avustustehtävissä: tehtävän tai kykyjen epäily, toimintakyvyn vaihtelu, pelko, kauhu ja avuttomuus, liiallinen tarve kontrolloida itseään tai muita, ärtymys, kiukku tai turhautuminen, tunteettomuus. (Ks. tarkemmin Hedrenius Johansson, 2013; Dyregrov, 2002; National Child Traumatic Stress Network & National Center for PTSD, 2006.)

Vapaaehtoisen ja toimeksiantajan välinen sopimus kriisi- ja katastrofitilanteessa

Vaitiololupaus

Vapaaehtoisena kohtaat ihmisiä, jotka saavat tukea tai osallistuvat operaation eri toimiin. Kyse on ihmisistä, jotka eri syistä tarvitsevat sinun ja muiden vapaaehtoisten antamaa tukea voidakseen muuttaa ja parantaa elämäntilannettaan. Kohdatessasi näitä ihmisiä saat luottamuksellisia tietoja ja pääset näkemään heidän elämäänsä. Jotta nämä ihmiset luottaisivat sinuun vapaaehtoisena, on ensiarvoisen tärkeää, ettet missään olosuhteissa kerro kenellekään heiltä operaation aikana saamiasi luottamuksellisia tietoja. Et saa missään tilanteessa etkä myöskään tehtäväsi päätyttyä paljastaa mitään, mitä sinulle on kerrottu luottamuksellisesti.

Vapaaehtoisen ja toimeksiantajan välinen sopimus kriisi- ja katastrofitilanteessa*

- Noudatan annettuja ohjeita vapaaehtoistehtävissäni.
- Noudatan toimintaperiaatteita.
- Olen sopinut toimeksiantajan kanssa tehtävän sisällöstä ja laajuudesta.
- Allekirjoittamalla tämän sopimuksen annan vaitiololupauksen.**
- Tiedän, että vapaaehtoistehtäväni voidaan päättää, jos en noudata tätä sopimusta.

Paikka ja aika

Vapaaehtoisen allekirjoitus

Toimeksiantajan allekirjoitus

Vapaaehtoisen yhteystiedot

Etunimi:

Sukunimi:

Matkapuhelin:

Sähköposti:

Omaisien yhteystiedot:

* Sopimus koskee vain tätä operaatiota.

** Saan kuitenkin keskustella tehtävästä operaation johtajan kanssa ja purkukokouksessa.

Toimintaohjeet operaatioissa, joissa riskit ovat suuria

- Sinun ja kollegojesi turvallisuus on aina tärkeintä.
- Turvallisuusasiat ja riskianalyysi on käytävä läpi ennen työvuorosi alkamista.
- Päälläsi on oltava jotain, josta sinut tunnistaa selvästi vapaaehtoiseksi (liivi, käsivarsinauha tai vastaava).
- Operaation johtaja päättää, missä toimitaan.
- Älä liiku koskaan määrätyn turvarajan ulkopuolella.
- Työskennelkää pareittain ja aina enintään 10 metrin päässä toisistanne.
- Älä koskaan provosoi tilannetta käyttäytymällä aggressiivisesti (ks. toimintaperiaatteet).
- Kiinnitä huomiota tilanteen muuttumiseen.
- Toimi ajoissa äläkä ota riskejä.
- Varmista turvalliset poistumisreitit kokoontumispaikalle (vältä umpikujia ja vilkkaasti liikennöityjä teitä).
- Jos joudutte siirtymään, keskeyttämään työn tai muuttamaan työtehtävää jollain muulla tavoin, siitä on ilmoitettava heti operaation johtajalle.
- Kaikista läheltä piti -tilanteista on ilmoitettava.
- Et saa antaa lausuntoja toimittajille tai muille lehdistön edustajille. Pyydä ottamaan yhteyttä operaation johtoon.
- Jos olosi tuntuu jollain tavalla epävarmalta tai pelokkaalta, keskeytä työsi ja palaa ennalta määrättyyn kokoontumispaikkaan. Varmista, että kollegasi tulee mukaan. Hän voi sen jälkeen liittyä toiseen ryhmään.

Tarkistuslista operaatioissa, joissa riskit ovat suuria

Nro	Sisältö	Ei	Vähän	Kyllä
1	Tiedän, kenelle raportoin			
2	Tiedän, kenen kanssa työskentelen			
3	Tiedän, kenen kanssa teen yhteistyötä (ulkopuoliset työntekijät)			
4	Tiedän tarkkaan, mikä on tehtäväni tänään			
5	Minulla on päälläni jotain, josta tunnistaa selvästi, että olen vapaaehtoinen			
6	Turvallisuusasiat on käyty läpi kanssani			
7	Olen tutustunut työskentelypaikkani turvallisuustilanteeseen			
8	Olen tarkistanut, ettei minulla ole päälläni mitään, mikä voisi provosoida			
9	Minulla on kaikki tarvitsemani varusteet			
10	Puhelimeni on ladattu täyteen			
11	Minulla on operaation johtajan puhelinnumero			
12	Tiedän, miten toimin, jos joku käyttäytyy väkivaltaisesti			
13	Tiedän, mihin menen uhkaavassa tilanteessa			
14	Tiedän, missä kokoontumispaikka on			
15	Tunnen olevani täysin valmistautunut päivän työhön			
16	Tunnen oloni rauhalliseksi			

Suosituksia edellä oleviin vastauksiin: Jos olet vastannut ”Ei” tai ”Vähän” johonkin kohtaan, sinun on kysyttävä asiasta kollegoiltasi tai siltä, jolle raportoit / keskusteltava heidän kanssaan / päivitettävä tietosi asiasta ennen kuin aloitat työsi.

Olen lukenut ja ymmärtänyt.

Allekirjoitus:

Päivämäärä:

PELASTUSOPISTO

Tässä katsauksessa tarkastellaan yhteispohjoismaisesta näkökulmasta spontaania vapaaehtoisuutta osana valmiustoimintaa. Spontaani vapaaehtoinen on kansalainen, joka ei kuulu mihinkään valmius-, vapaaehtois- tai avustusjärjestöön ja joka ilman edeltävää koulutusta tarjoaa apuaan vakavan tapahtuman yhteydessä.

Katsaus toimii inspiraationa viranomaisille ja organisaatioille, jotka voivat saada tehtäväksi yhteistyön järjestämisen spontaanien vapaaehtoisten kanssa esimerkiksi erilaisten luonnon katastrofien, kuten tulvien ja maasto- tai metsäpalojen, yhteydessä.

ISBN: 978-952-7217-37-5 pdf
ISSN: 2342-9305 pdf